

DE OUDE FLESCH ☐

34e JAARGANG
2e KWARTAAL 2012

Nummer 129

ISSN 1383-3
LOSSE NUMMERS € 10,-

KONINKLIJKE
Distilleerderij Dirkzwager
SINDS 1879

PROFESSIONELE EN BETROKKEN
PARTNER IN VERPAKKINGSGLAS

VINKOVA.COM

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.

WWW.JENERVMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

Inhoud:**4. Op, Broeders!****Johan Soetens****18. De functie van het firing glas****René Andringa****22. Een bijzonder Maçonniek glas****Willem van Traa****25. Romeins glas uit de MET****Hans van Rossum****Johan Soetens****30. Fancy American Decanters****John Pastor****32. Spessart, Würzburg & Wertheim****Willem van Traa****35. Een vormenjongen aan de kant?****Peter Zwaal****37. Een bijzondere aanwinst****Johan Soetens****39. Booming business****Steve Ketcham****40. Boekbespreking en nieuws****Redactie**Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nlWillem van Traa, wvantraa@xs4all.nl**Verzamelaarsvereniging****“De Oude Flesch”****Opgericht 6 juni 1979****Voorzitter**Harry Wagter, wagter@iae.nl**Secretaris**Joke Andringa, d.gvanloenen@chello.nl**penningmeester, vice-voorzitter**Klaas Prins, klaas.prins@planet.nl**public relations en web-site beheer****tevens 2^e secretaris**Arie Vijfinkel, vijfinkel@hotmail.com**bibliothecaris**Henk Hettinga, henk@jenevermuseum.nl**Lidmaatschap € 40.- per jaar.****Huisgenoten € 10.-****Giro 4142725 t.n.v. “De Oude Flesch”,****Schansbosch 11, Linschoten****Voor alle verdere informatie****website: www.deoudeflesch.nl****Van de redactie**

Was de ontwerper van de GRANT whiskyfles vrijmetselaar?

Of waren zijn opdrachtgevers dat?

William Grant & Sons Ltd. geeft als introductiejaar van de typische driehoekige fles het jaar 1957 en noemt als ontwerper de in Duitsland geboren, maar in 1938 tot Engelsman genaturaliseerde Hans Schleger (1898-1970), een internationaal bekend 'Corporate Designer'. Later bracht het bedrijf speciale flessen uit voor de 12- en 18 jaar oude variëteiten in een meer afgerond model dat door een zegel op de schouder toch sterk doet denken aan de vroeg 19^e eeuwse maçonnieke flessen die in Alloa werden gemaakt voor de Nederlandse markt. De Britten zelf lijken het wat maçonnieke symbolen betreft meer gehouden te hebben op standaard sodawaterflesjes. Ook bij de schaarse Franse voorbeelden betreft het standaard (wijn)flessen en in Amerika, waar waarschijnlijk meer vrijmetselaarsflessen zijn gemaakt dan waar dan ook, hield men het bij de standaard 'flask' vorm.

Anders dan op het gebied van drinkglazen, is het gebruik van glazen flessen met maçonnieke voorstellingen beperkt gebleven tot de eerste helft van de 19^e eeuw. De lezer treft op ruim twintig pagina's het resultaat aan van een zoektocht naar oorsprong en aanwending er van.

Zoals de hiernaast geplaatste inhoudsopgave laat zien bestrijkt dit nummer weer een breed gamma aan onderwerpen, deels ontleent aan publicaties van zusterverenigingen in Engeland en de USA. De vermelde paginanummers zult U verderop vergeefs zoeken. Door een abus bij de computerinstelling konden die niet meer geplaatst worden. Een goede aanleiding om nog eens extra door dit nummer te bladeren!

Verzamelaarsvereniging DE OUDE FLESCHE stelt zich ten doel het bevorderen van interesse in, en het verbreden van kennis over gebruiksglas van de oudheid tot heden. Dit heeft betrekking op de productiemethoden, de industriële verwerking en aspecten rond het gebruik van glas. Zij bevordert en ondersteunt het verzamelen van en het onderzoek naar historisch verpakkingsglas, drinkglazen en branche gerelateerde artikelen in de meest brede zin van het woord en streeft naar een vriendschappelijke samenwerking tussen haar leden onder andere door de uitgave van een kwartaalblad, een driemaandelijks bijeenkomst en een jaarlijkse veiling. Ook wil de vereniging samenwerken met gelijkgerichte organisaties waar ook ter wereld.

**Inzending Kopij UITSLUITEND in Word document
ZONDER OPMAAK****Foto's in JPG graag per separate e-mail.****VOORPAGINA: drie maçonnieke flessen.****Coll. Cultureel Maçoniek Centrum 'Prins Frederik', den Haag.****Foto Johan Soetens**

Op, broeders ! den beker naar boven
geheven
En vrolijk der menschheid uw hulde
gegeven
Te samen geklonken
Wij zijn bereid
Op de orde gedronken !
In eeuwigheid

Johan Soetens

Zo luiden de eerste regels van een lied uit het
Gezangboek voor Vrijmetselaren, Amsterdam 1806.

In ons land dateert de eerste melding over de oprichting van een Vrijmetselaarsloge uit 1731 maar de traditie daarvan gaat ver terug, tot de bouwtijd van de grote Engelse kathedralen. 'Freestone mason' was een titel die alleen de beste vaklieden toekwam en de binnen de Gilden heersende regels en plichten voor Leerling, Gezel en Meester werden vanaf de 18^e eeuw bij de Vrijmetselarij overgenomen. Daar hoorde ook het beschermen van vakgeheimen bij. Toen door het afnemen van de grote bouwopdrachten voor kathedralen en tegelijkertijd de introductie van baksteen het belang van de steenhouwers verminderde maar daarnaast dat van architecten en intellectuelen toenam, ontwikkelde zich een vorm van sociëteit rond groepen geleerden, officieren en andere heren van stand die aangetrokken werden door de geheimzinnige en besloten sfeer binnen de loges. Onder invloed van de militaire leden kwamen veel woorden en begrippen in zwang die met het krijgsbedrijf te maken hadden. Zo werd een glas aangeduid met kanon, de wijn met kruit, een fles met ton of (kruit)vat en het inschenken met laden.

Vanaf het begin van de 18^e eeuw groeide de belangstelling voor de metselarij enorm en vanuit Engeland werden al spoedig loges gesticht in

Frankrijk (1725), Spanje (1728), Duitsland (1733) en Nederland. In 1731 was in een speciaal daartoe opgerichte loge de latere echtgenoot van Maria Theresia van Oostenrijk, Frans van Lotharingen, al ingewijd maar in 1734 kwam in den Haag dan de eerste Nederlandse loge tot stand met als leden de toekomstige 'chef de cuisine' van Willem IV maar ook de eigenaar van het logement 'Le lion d'Or' waar men placht te vergaderen. Dat was een constructie die vaker gekozen werd om de discretie rond de rituelen en de betekenis van de vele gebruikte symbolen te kunnen handhaven. In de 18^e eeuw waren de loges van grote sociale betekenis en een ontmoetingsplaats voor mensen uit verschillende standen. Er heerste in die tijd grote behoefte aan contact en gezelligheid hetgeen voerde tot de oprichting van allerlei soorten sociëteiten en clubs. In de tweede helft van de 18^e eeuw kwam men er steeds meer voor uit vrijmetselaar te zijn en dat uitte zich in de decoratie van gebruiksvoorwerpen zoals tabaksdozen en horloges en vooral ook drinkglazen en... jawel.... flessen. Doreen Beck geeft in haar *'Book of Bottle Collecting'* een afbeelding van een 17^e eeuwse Engelse shaft and globe met een maçonniek zegel. Helaas betreft het hier slechts een schets en vermeldt zij daarvan niet de herkomst. Wij mogen aannemen dat een dergelijke fles in gebruik geweest is in een taveerne waar vrijmetselaarsbijeenkomsten gehouden werden.

Boven: Wijnfles met vrijmetselaarszegel, Alloa Glassworks 1800-1820, ca. 28 cm. Pontiel. American Glass Gallery. Foto John Pastor. Links: Zwart-glazen Schotse vrijmetselaarsfles met zegel waarop een door een driehoek omgeven passer, winkelhaak en schietlood met tekst LODGE ST. EBBE. Ca. 1860. 21 cm. Zandpontiel. Collectie Willy Van den Bossche.

Vooral in Amerika, waar na de introductie van metalen vormen het gebruik van ingeblazen voorstellingen snel toenam, werden tussen 1815 en 1830 veel 'flasks' gemaakt met maçonnieke motieven. De meesten ontstonden in glasfabriekjes in New England en New York, vanouds staten met de meeste vrijmetselaars onder de bevolking. De eigenaar van de Keene-Marlboro-Street Glass Works in New Hampshire, Harry Schoolcraft, was zelf een maçon evenals een aantal van zijn glasblazers en uit deze fabriek komen de oudst bekende modellen. In totaal zijn ruim veertig verschillende maçonnieke voorstellingen op dit soort flacons bekend. Ze hebben aan de keerzijde vaak de Amerikaanse adelaar of de beeltenis van een populaire vrijmetselaar zoals George Washington (President van 1789-1797) en Andrew Jackson, (President van 1829 tot 1837). Een bijzondere plaats werd ingenomen door de la Fayette (of beter: Marie-Joseph Paul Yves Gilbert du Motier, Marquis de la Fayette) generaal in het Koloniale leger onder George Washington. Tijdens zijn tweede bezoek aan Amerika, in 1824, werd hij overal waar hij kwam gefêteerd door de loges en dat waren er nogal wat! Dat is overigens nog steeds zo. Naar schatting zijn er in de Verenigde Staten 3 miljoen vrijmetselaars en in de staat Pennsylvania alleen al bestaan 300 lodges.

Links boven: In dubbelpost geblazen brandewijnflesje met maçonnieke symbolen in email. Zuid Duits/Boheems, gedateerd 1785. Boven: bronzen vorm (1824) met voorstelling van de la Fayette alsmede de daaruit geblazen fles. Coll. Corning Museum of Glass

Links: twee 'American Eagle' flasks mondgeblazen in de Keene-Marlboro-Street Glass Works. Ca, 1820. De letters HS duiden op de naam van de eigenaar, Harry Schoolcraft.

De tweede helft van de 19^e eeuw was een moeilijke tijd voor de vrijmetselarij, zowel in Europa als in Amerika, deels door het verschijnen van allerlei pseudo-wetenschappelijke geschriften zoals dat van de Fransman Gabriël Jogand Pages, pseudoniem voor Leo Taxil. Deze kon, omdat hij een jaar vrijmetselaar geweest was, naast betrouwbare informatie tevens een hoeveelheid fantasiën kwijt over ketterse rituelen hetgeen bijgedragen heeft tot een slechte verhouding tussen de vrijmetselarij en de Katholieke Kerk.

In mei 1940 werd de Orde der Vrijmetselaren door de Duitsers geliquideerd. Gebouwen, archieven en fondsen werden geconfisciseerd en menig lid der Orde moest zijn lidmaatschap met gevangenschap bekopen, waaronder de grootmeester der Orde, H. van Tongeren, gestorven in het concentratiekamp Sachsenhausen.

Van de boeken en archieven werd na de oorlog het grootste gedeelte weer teruggevonden in Duitsland. Momenteel kent Nederland 144 loges met in totaal ca. 6.500 leden.

Vrijmetselaars werden na de oorlog weer maatschappelijk actief maar minder opvallend en meer op de achtergrond dan in de jaren voor 1940. Dat werd vaak aangezien als geheimzinnig doenerij. Onzin, want wie over de Vrijmetselarij iets wil weten kan putten uit een groot aantal boeken en geschriften. De Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden, het overkoepelend orgaan van de Nederlandse, Surinaamse en Antilliaanse loges, geeft zelfs jaarlijks een speciaal blad uit voor buitenstaanders dat geïnteresseerden kunnen downloaden (www.vrijmetselarij.nl) .

Over de Vrijmetselarij bestond lange tijd niet veel voor het publiek toegankelijke lectuur. Het uitgangspunt van alle maçonnieke wetgeving, het in 1723 verschenen *Constitutions of the Freemasons* van Jacob Anderson kan men bezwaarlijk daartoe rekenen. Sommige informatie kwam van de zogenaamde 'verradersgeschriften' waarin de 'geheimen' van de vrijmetselarij werden onthuld. Naast correcte gegevens kwam daarin een hoeveelheid onzin voor die mede door de terughoudendheid vanuit maçonnieke kringen toch hier en daar geloof vonden. Een van de meest tragische verhalen is die over de Amerikaan William Morgan, die beweerde lid te zijn geweest van een loge in het westen van de staat New York en die in 1826 dreigde de geheime rit en symbolen algemeen bekend te maken. Toen hij op 12 december van dat jaar uit de gevangenis ontslagen werd waar hij wegens schulden had vastgezet, werd hij gekidnapped om daarna spoorloos te verdwijnen. Daarvoor waren verklaringen mogelijk, zoals een vlucht naar Canada, maar de publieke opinie hield het op moord en keerde zich massaal tegen de vrijmetselarij. In 1830 kwam er zelfs een anti-maçonnieke (en vooral anti-Andrew Jackson) politieke partij die een groot aantal stemmen wist te winnen. Als gevolg daarvan raakte het in Amerika radicaal afgelopen met de productie van flessen met vrijmetselaars symbolen al is het goed mogelijk dat dit mede werd veroorzaakt doordat de loges niet te veel geassocieerd wilden worden met alcoholgebruik.

*Twee driehoekige maçonnieke flessen, collectie Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik', den Haag.
De fles rechts is afkomstig van het Markiezenhof (Bergen op Zoom) uit de tijd dat daar een Frans hospitaal gevestigd was (1795-1814) en werd in bruikleen verworven in 1995.
Herkomst linker fles is onbekend.*

Hieronder: De Prinsentuin in Leeuwarden rond 1850

Niet alle 'verradersgeschriften' bevatten onwaarheden. In de Nederlandse vertaling van een Frans geschrift uit 1737 wordt een inwijdingsceremonie beschreven waarbij voor ons de mededeling van belang is dat nadat de nieuweling aan tafel plaats genomen heeft *'op zyne gezondheid gedronken wordt; yder heeft een fles voor zig staan'*. Een andere vertaling uit het Frans, (*L'Ordre des Francs-Maçons trahi et le secret des Mopses révélé* uit 1745) beschrijft uitgebreid en nauwkeurig het tafelritueel waarbij *, de tafel altoos gediend wordt met drie, vijf of zeven gerechten. Wanneer men zyne plaats genomen heeft kan yder ene fles wyn voor zig zetten'*. In ieder geval schijnt iedere broeder zijn eigen fles ter beschikking gehad te hebben en mogelijk is het daarbij soms vrolijk toegegaan. Zo maakte de loge 'De Friese Trouw' in de eerste helft van de 19^e eeuw gebruik van de Orangerie in de vroegere Prinsentuin te Leeuwarden. Eind jaren 1970 zou uit de nabijgelegen vijver een aantal driehoekige flessen met maçonnieke zegels zijn opgebaggerd, alle gemaakt rond 1850, waarschijnlijk in Alloa (Schotland). Het baggerbedrijf maakte daar een cadeautje van voor de loge: een aardig geschenk als men bedenkt dat dergelijke flessen in de jaren 1970 al meer dan Hfl. 1.000,- opbrachten.

Boven: Drie flessen uit de collectie loge De Friese Trouw. Alloa, Schotland ca. 1850. Hierboven: Ereteken van een Grootmeester der loge. Hieronder: Alle twaalf op een rij: de unieke collectie driekantige flessen van Loge De Friese Trouw, Leeuwarden.

Sinds 1927 komt men bijeen in een dicht bij de Grote Kerk gelegen voormalig woonhuis (bij de Put no. 15). Daar werd ik allervriendelijkst ontvangen en kreeg ik gelegenheid om de twaalf flessen die men in bezit heeft te bewonderen en te fotograferen. Twee zijn van het model dat zich ook in de collectie van Willy Van den Bossche bevindt, gemaakt in Alloa, Schotland, met een inhoud van ca. 30 cl. (ca. ½ pint) en ca. 22 cm hoog. Ook een in maart 2010 via Glass Works Auctions geveilde fles, afkomstig uit Bury St. Edmund (Suffolk, East Anglia) had deze afmeting. De andere tien flessen, waarvan een drietal zonder zegel, zijn van het model dat zich ook in het Cultureel Maçonniek Centrum in den Haag bevindt en zijn zeer waarschijnlijk eveneens in Schotland gemaakt. Kleurverschillen zijn eenvoudig terug te leiden tot verschillen in wanddikte.

*Twee flessen met typisch afgeplatte
rijf.*

*Onder: Twee van de drie met kaarsvet
bedropen exemplaren zonder zegel.*

Het zal niet veel flessenverzamelaars te beurt vallen om met zo'n aantal van deze unieke flessen te zijn omringt. Zo moet een konijn zich voelen tenmidden van een knollenveld!

Sinds jaar en dag wordt een aantal er van bij de loge gebruikt als kandelaar. De driehoekige vorm leent zich daar natuurlijk uitstekend voor en de flessen dragen daarvan de sporen in de vorm van afgedropen kaarsvet. Ik ben echter bang dat ik met mijn bezoek deze pret voor mijn gastheren bedorven heb. De gedachte dat hun flessen al gauw een waarde van € 10.000,- vertegenwoordigen heeft ze een beetje onrustig gemaakt.

Niemand bij de loge 'De Friese Trouw' heeft overigens weten te achterhalen hoe die flessen in de vijver terecht zijn gekomen. Het valt natuurlijk niet moeilijk zich voor te stellen hoe de broeders, ergens tussen 1850 en 1900, na de laatste 'open loge' in de orangerie, naar buiten getreden zijn en in een weids afscheidgebaar hun flessen in het water hebben gekieperd. Dat laat overigens onverklaard waarom deze twaalf flessen, na een geschat verblijf van zo'n tachtig jaar in de modder er nog kunnen uitzien alsof ze gisteren gemaakt zijn.

In de 18^e en 19^e eeuw dronk men beduidend meer tijdens de bijeenkomsten dan tegenwoordig. De Belgische vrijmetselaar, journalist en politiek commentator Piet van Brabant (1932 - 2006) schreef na zijn pensionering verschillende boeken over de Vrijmetselarij, waaronder 'In het Hart van de Loge'. Daarin is te lezen dat in 1770 veertien broeders van *Les Frères Réunis* uit Doornik, onder wie drie geestelijken op een avond 44 flessen wijn leegdronken. In 1820 maakten de dertig broeders van de Brugse loge *La Réunion des Amis du Nord* 21 flessen Pommard en 48 flessen Bordeaux soldaat. Tegenwoordig is het drankgebruik zeer beperkt alleen al omdat niemand met drank op achter het stuur wil zitten. Het is tijdens de loge bijeenkomsten trouwens verboden om zelfs maar iemand anders' glas bij te vullen.

Vrijmetselaars zijn maatschappelijk zeer betrokken maar treden slechts zelden voor het voetlicht met wat zij doen. Maatschappelijke instellingen die door toedoen van Vrijmetselaren tot stand zijn gekomen zijn onder andere:

Instituut voor Doofstommen, 1835,

Het Blindeninstituut, Amsterdam 1808,

Vereniging Kinderhulp, later overgegaan in de Stichting Steunfonds Jeugd,

Maatschappij voor Weldadigheid,

Inrichting van het Volksonderwijs,

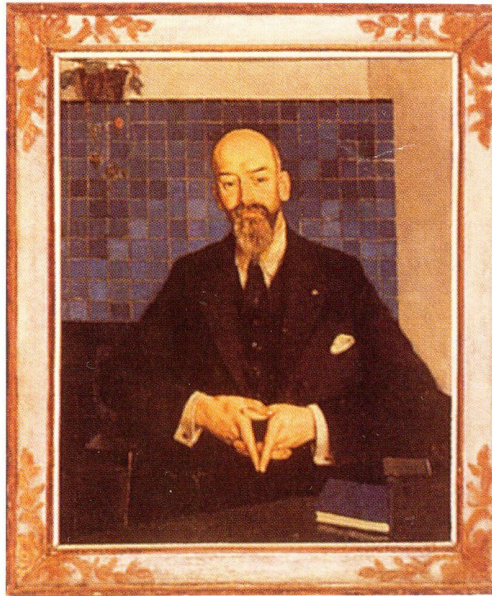
Noord en Zuid-Hollandse Redding Mij.,

Maatschappij tot Nut van het Algemeen,

Vereniging tot zedelijke verbetering van gevangenen

(later Reclassering).

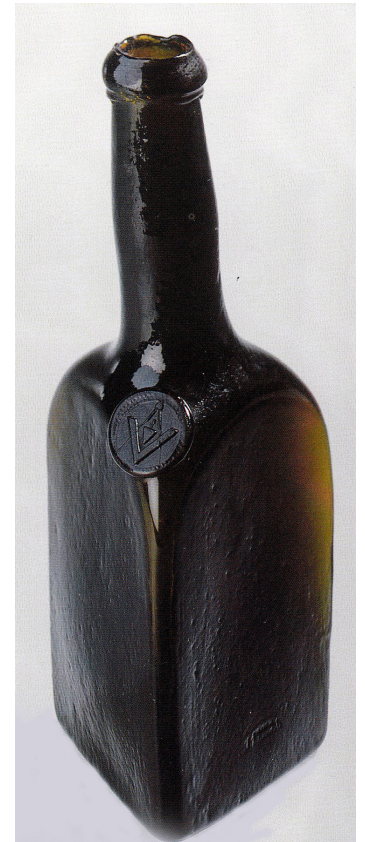

Het in 1928 door B.Peizel geschilderde portret van P.M.Cochius. Rechts: Kalenderplaat 1952

Het Nationaal Glasmuseum in Leerdam had officieel sinds 1957 een driehoekige fles in het depot staan, die echter al in 1952 figureerde op een door Karel Wasch verzorgde en door de Vereenigde Glasfabrieken uitgegeven kalender. Het museum werd geopend in 1953, ter gelegenheid van het vijf en zeventig jarig jubileum van de fabriek, 25 jaar later dan de bedoeling was geweest. De collectie was vanaf 1928 door Copier en Cochius bijeengebracht en het is lang niet onwaarschijnlijk dat deze fles Cochius toebehoord heeft. Helaas trof ik in 1998 de fles in stukken gebroken en incompleet aan. Na (gedeeltelijke) restauratie staat deze nu in het Likeur en Frisdrankmuseum te Hilvarenbeek.

Een andere fles (rechts afgebeeld) bevindt zich in de verzameling van Willy Van den Bossche. Enkele flessen verdwenen in de antiekhandel. Merkwaardig genoeg dook in maart 2010 bij het Amerikaanse *Glass Works Auctions* een dergelijke fles op. De richtprijs bleek in veertig jaar tijd verdriedubbeld en lag nu rond de € 1.500,- (\$ 1.800 tot \$ 2.750). De zegels op al deze flessen tonen de meest voorkomende symbolen in de Vrijmetselarij: winkelhaak en passer. Met de eerste kan de rechte verhouding tussen de mens en zijn naaste worden gemeten en kan ook de voortgang worden gecontroleerd van het werken aan de symbolische ruwe steen die de mens in wezen is en die iedere leerling moet vormen tot een zuivere kubus die als bouwsteen kan dienen voor de denkbeeldige tempel der humaniteit. De passer straalt het goede en goddelijke uit dat door de winkelhaak wordt opgevangen. Tijdens de leerlingfase ligt de winkelhaak over de passer (het stoffelijke over het geestelijke) en tijdens het gezellenritueel ligt het linkerbeen van de passer over de winkelhaak (het stoffelijke is deels losgelaten). Bij de meesterverheffing ligt de passer over de winkelhaak (het goede, geestelijke, goddelijke overheerst). Men kan deze verschillende fasen op zegels terugvinden. De troffel is het symbool van het cement der broederschap maar het raakte na de Tweede Wereldoorlog in onbruik. De driehoek, tenslotte, staat voor de Drieëenheid maar ook voor wijsheid, kracht en schoonheid. Deze begrippen, grondslagen voor de Vrijmetselarij, zijn

onlosmakelijk met elkaar verbonden omdat men zonder de eerste twee de laatste fase, die der schoonheid, niet kan bereiken. Ze worden ook weergegeven door drie in een driehoek geplaatste kandelaars of kaarsen 'de Drie Kleine Lichten' genoemd. De Bijbel, passer en winkelhaak staan bij de vrijmetselarij bekend als de Drie Grote Lichten.

In de verzameling van ons lid Olaf Koch, Flensburg(D) bevindt zich een tweetal driehoekige, 19^e eeuwse flesjes met een hoogte van ca. 19 cm. die zeer goed behoord kunnen hebben tot de inhoud van een door een vrijmetselaar gebruikt 'keldertje'. (foto's Harry Wagter). De flessen hebben duidelijk Continentale kenmerken maar zijn niet op dezelfde plaats gemaakt. Waar zouden de andere flessen gebleven zijn? In het Zweedse '*Glas under tre sekel*' (Drie eeuwen glas) van Allan Nilsson (uitg. 2007) staat eenzelfde soort fles afgebeeld, sterk overeenkomend met het linker model, helaas zonder nadere informatie.

Vrij geblazen driehoekige flessen waren moeilijk te maken en er moest dan ook een gegronde reden zijn om er aan te beginnen. Buiten een enkel geval waar de

driehoekige vorm een duidelijke functie had als waarschuwing, b.v. als vergif-flesje, hebben vrijwel alle oude driehoekige flessen een maçonnieke herkomst.

Twee driehoeken kunnen samen een hexagram vormen, de zespuntige ster die Koning Salomo zou hebben aangebracht op de eerste steen van de tempel in Jeruzalem; volgens maçonnieke opvatting het meest volmaakte bouwwerk ter wereld. Deze staat ten voorbeeld aan de zinnebeeldige tempel der humaniteit waaraan iedere vrijmetselaar dient mee te bouwen door het bewerken van de ruwe steen (zichzelf). Ook de naam van de bouwheer der tempel, Hiram Abiff, wordt hoog in ere gehouden. De bouw van de tempel en het oprichten van de beroemde koperen zuilen staat beschreven in het bijbelboek I Koningen 7. Veel van deze symboliek is afgebeeld op een tableau uit een geschrift van Thomas Wolson '*De Metselaar ontmomd*' uit 1753, dat waarschijnlijk als voorbeeld heeft gediend voor veel decoraties op 19^e eeuwse glazen. Omdat deze na het drinken met een harde slag werden neergezet (de naam er voor is niet voor niets 'kanon') hebben deze een specifieke vorm met een zwaar uitgevoerde voet en dan nog zal menig glas het niet hebben overleefd. Er bestaat een grote hoeveelheid specifieke vrijmetselaarsglazen, uitgevoerd in alle denkbare technieken en in velerlei vormen waarbij vooral de 19^e eeuwse glazen rijk gedecoreerd zijn.

Koning Salomo zendt bericht en laat uit Tyrus Hiram halen...vervuld van wijsheid, verstand en kennis.

Hij formeert de twee koperen zuilen, achttien el hoog rijst de ene zuil op.... Hij laat de zuilen oprijzen bij de voorhal van de tempel. Hij richt de rechter zuil op en roept als naam: **Jachin; hij zal oprichten. Hij richt de linker zuil op en roept als naam voor hem **Boaz; in hem is kracht**.**

(1Koningen 7 : 13 t/m 21)

- 1 Trappen van den Tempel.
- 2 Mofaïsche vloer.
- 3 De Kolom Boas voor de Knechts.
- 4 De Kolom JACHIN voor de Leerlingen.
- 5 Ruwe Steen.
- 6 Cubifche steen met een punt.
- 7 Winkelhaak van zyne Achtbaarheid.
- 8 Waterpas van den eersten Oppasser.
- 9 Schietlood van den tweden Oppasser.
- 10 Teken-Plank voor de Meefters.
- 11 Vensters der Loge.
- 12 De Zon.
- 13 De Maan.
- 14 Kandelaars der Loge.
- 15 Getande Rand.
- 16 De vlammende Sterre.
- 17 Het Altaar van zyne Achtbaarheid met zynen Armftoel, het Evangelium, de Kaarfen, de Moker en de Paffer.

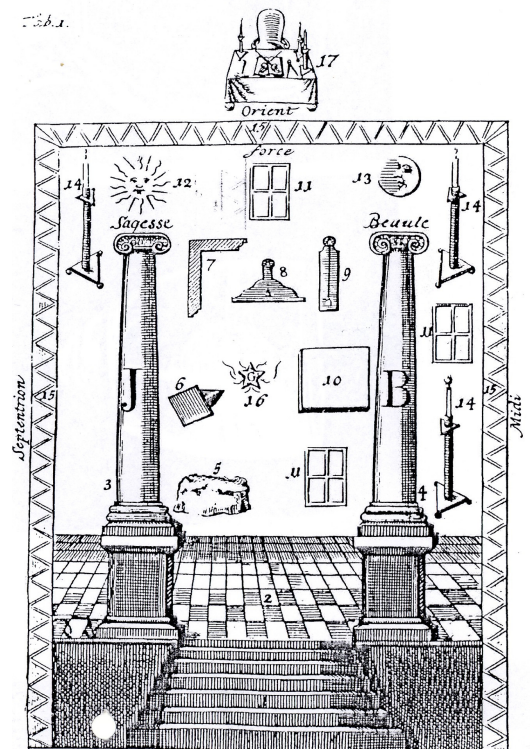

Tableau uit Thomas Wolson: 'De Metselaar ontmomd' uit 1753. Het werd waarschijnlijk als voorbeeld gebruikt bij het decoreren van 19e eeuwse maçonniek

Onder van L. naar R.; Kristallen karaf, Frans, 19e eeuw. Ca. 21 cm. Coll. Musée de la Franc-Maçonnerie, Parijs; Twee Boheemse, rijk gedecoreerde 'kanons', 2e helft 19e eeuw. Het rechter glas heeft 21-, het linker glas 17 maçonnieke symbolen; Karaf, Boheems, 19e eeuw. Coll. Corning Museum of Glass

tie W. Welch (Fr.)

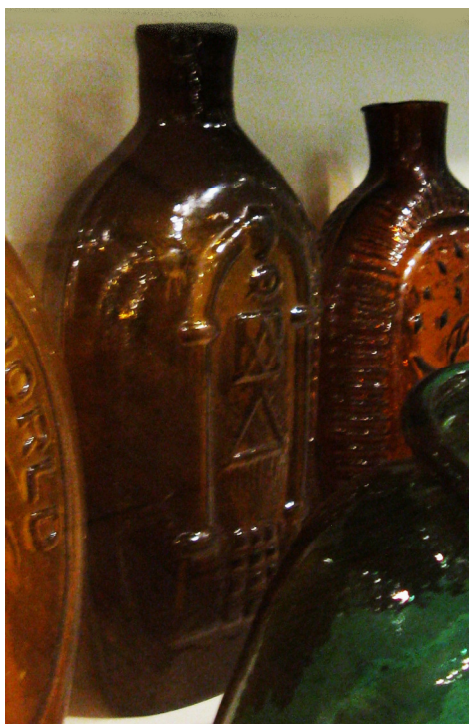
Naar afbeeldingen van deze aard op flessen zal men in Europa veelal vergeefs zoeken al bevindt zich in de collectie van een verzamelaar van maçonniek glas, de heer William Welch te Maussane les Alpilles (Fr.) de hierboven afgebeelde beschildeerde 19^e eeuwse bourgognefles.

De vroeg 19^e eeuwse Amerikaanse flessen vertonen een grotere variatie aan maçonnieke motieven dan de Europese en komen bovendien voor in een aantrekkelijke reeks kleuren. Zo rond 1810 maakte namelijk menig glasblazer in Amerikazijn zijn eigen meng, compleet met chemische toevoegingen. Op veel van deze flessen staan de twee kolommen van Salomo's tempel afgebeeld alsmede drie of zeven treden. Die staan achtereenvolgens voor de Christelijke deugden Geloof, Hoop en Liefde al of niet aangevuld met de vier klassieke deugden: Temperantia, Fortitudo, Prudentia en Justitia. De geblokte vloer, met zwarte en witte tegels, verzinnebeelt het licht en het duister, respectievelijk het goede en het kwade. De boog tussen de twee zuilen wordt aangeduid als 'hemelgewelf', niet te verwarren met een poort met twee zuilen en een sluitsteen, dat wordt aangeduid als 'Aardsgewelf'. Volgens een Middeleeuwse legende is dat de plaats waar de naam van de Eeuwige gevonden kan worden. Dit symbool komt alleen bij de Hogere Graden voor.

Verder ziet men vaak een Driehoek afgebeeld, eventueel omgeven door een stralenkrans, waarmee het Alziend oog, het eeuwig waakzaam oog van de Schepper, wordt weergegeven. Ook de passer en winkelhaak ontbreken niet. Ten slotte zijn de zon en de maan soms weergegeven: belangrijke symbolen binnen de lichtsymboliek waartoe ook de geblokte vloer behoort.

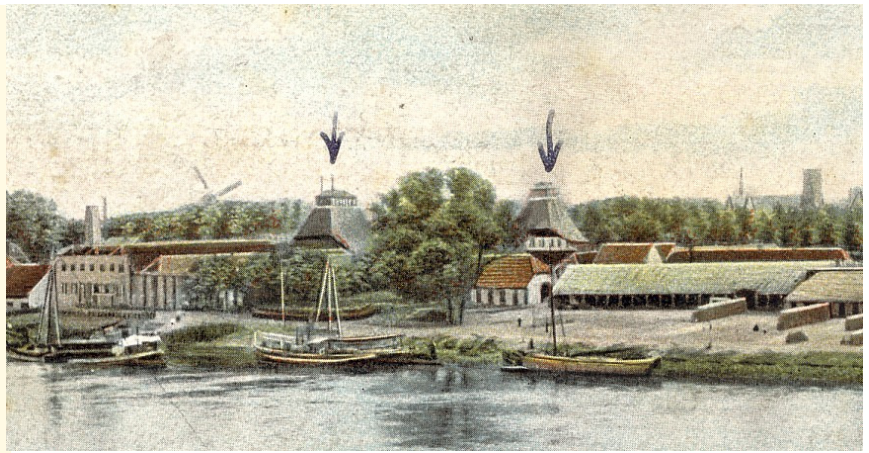

Links: Diep weggestopt in het depot van het Metropolitan Museum of Art in New York vond ik deze maçonnieke 'flask', gedecoreerd met het Alziend Oog boven een hexagram en een driehoek. Midden: een eenvoudig gedecoreerde flacon met hexagram of vijfhoek motief. Rechts: Metalen (zilveren?) veldfles. Collectie William Welch (Fr.)

Rond het midden van de 19^e eeuw raakte het afgelopen met het maken van flessen met vrijmetselaarsmotieven voor persoonlijk gebruik. Het decoreren van karaffen en glazen gaat echter door tot op de huidige dag al werd het uitbundige gebruik van maçonnieke symbolen gaandeweg minder tot het in de 20^e en 21^e eeuw ronduit versoberde. De meeste moderne 'kanons' hebben tegenwoordig de vorm van een ruim bemeten borrelglas met stevige voet en zijn voorzien van een eenvoudige, middels silk screen aangebrachte voorstelling.

Boven: drie 19e eeuwse 'kanons'. Boheems kristal. H. tussen 6 en 14 cm. Collectie Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik', den Haag; Rechts: Kuttrolf, 19e eeuw. Collectie William Welch (Fr.);

De van Hoytema glasfabriek in Culemborg, ca. 1900

toekomstige klantenkring te charmeren. Eén daarvan was de distilleerderij A.I. van Hoytema (later van Hoytema & Compagnie), opgericht in 1838 in Culemborg waar men vanaf 1861 ook een eigen flessenblazerij exploiteerde. De flessen werden ambachtelijk aan de blaaspijp gemaakt, dragen vaak de naam van het bedrijf en worden regelmatig te koop aangeboden. Er bestaan echter enkele zeer zeldzame exemplaren waarbij op één zijde het Alziend Oog is aangebracht. Kennelijk zijn daar maar weinig van gemaakt. De hier afgebeelde fles, ooit bestemd voor de West-Afrikaanse markt, is in het bezit van Peter Vermeulen.

Van Hoytema werd in 1927 overgenomen door distilleerderij Johan de Kuyper, tegenwoordig Koninklijke de Kuyper. In 1928 werd de glasfabriek gesloten.

De Schiedamse distilleerderij A. van Hoboken werd in 1774 door Anthony van Hoboken, heer van Rhoon en Pendrecht, begonnen als een handel in boter en vlees maar was vanaf 1790 gevestigd als distillateur. Na een fusie en na door andere bedrijven te zijn overgenomen is het merk van de markt verdwenen. Evenals Van Hoytema was Hoboken vrijmetselaar. Kelderflessen met zegel en het gestileerde AVH monogram hebben wat op het eerste gezicht een kralenrandje lijkt. Het is echter een Uroboros: een slang die zichzelf in de staart bijt: het symbool van de eeuwigheid en het voortduren van de Vrijmetselarij. Duidelijker dan op een glas-zegel is dat te zien op een kelderfles van keramiek, in bezit van Peter Vermeulen.

Er zijn enkele glaszegels bekend met motieven die mogelijk een maçonnieke achtergrond hebben, zoals dat met de tweekoppige hamers of vuisthamers: symbool voor de Voorzittend Meester tijdens de logebijeenkomsten. Een zwaard komt voor als symbool van de 'Dekker', de wachter die profanen uit de tempel moet weren.

Een bijzondere fles tenslotte, bevindt zich in de verzameling van het Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik' te den Haag: een met passer en winkelhaak gedecoreerd kogelflesje van de Tilbury Mineral Water Works in Farnbrough. In Engelse

verzamelingen komen dit soort flessen vaker voor en ook Peter Vermeulen bezit zo'n flesje dat we hierbij afbeelden. Te zien is dat de passer over de winkelhaak ligt. De aandachtige lezer weet inmiddels dat we hier dus te doen hebben met een fabrikant die als Vrijmetselaar de meestergraad bezat.

Ook in de verzameling van Russ Smith (redacteur/samensteller *Antique Bottle Collector*) bevinden zich een drietal 19^e eeuwse sodaflesjes met maçonnieke symbolen.

Links Kogelflesje van de Tilbury Mineral Water Works in Farnbrough. Collectie en foto Peter Vermeulen

Boven: Drie sodawaterflesjes met maçonnieke symbolen, 19^e eeuw..

Links: twee kogelflesjes gemaakt bij Powell & Ricketts, Bristol. Op de achterzijde: PETER P. AERATED / WATERS / JERSEY. Rechts: waterflesje voor kurksluiting CHADWICK & TAYLOR / RAWTENSTALL Collectie en foto Russ Smith.

Dit artikel kwam tot stand mede dank zij de medewerking van: Willy Van den Bossche, Russ Smith (UK), William Welch (Fr.), Jac. Piepenbrock (C.M.C. Prins Frederik), Peter Vermeulen, Harry Wagter, Degenhard May en leden van de Rotterdamse loge 'Frederic Royal' en 'De Friese Trouw, Leeuwarden.

Literatuur: Algemeen Maçonniek Tijdschrift (vanaf december 2011 heet dit 'De Vrijmetselaar').

Monique Engelberts: *Glazen en drinkgewoonten bij de Vrijmetselarij*, Leiden 1986.

J. Oberheide: *Logegläser*, Graz 1983.

Charles I.Bukin (USA) *Mason Flasks - Pieces of History*, *Antique Bottle and Glass Collector Magazine* 2010

William C.Ketchum jr.: *A treasury of American Bottles*,

Helen and George S.McKearin: *Two Hundred Years of American Blown Glass*, New York 1949/1950

The history and traditions of the Freemasons go back to the era when the great English cathedrals were being built. 'Freestone Mason' was a title that befitted only the best craftsmen and, from the 18th century onward, the rules and duties within the Guilds were adopted by the Freemasons. This included the rule of safekeeping the secrets of the trade. However, the position of the stone-masons diminished after the introduction of building bricks and at the same time the influence of architects and intellectuals was growing, resulting in kinds of clubs where scholars, officers and well-to-do people would meet, attracted by the secrecy and private atmosphere. Influenced by the military members, many expressions came into being that were related to martial life. A drinking glass, for example, was called a *firing glass* or *canon*, the wine called *powder*, the bottle *powder keg* and filling a glass was, and still is, called *loading*.

From the beginning of the 18th century the interest in Free Masonry grew considerably and from England new loges were founded in France (1725), Spain (1728), Germany (1733) and the Netherlands (1734). The loges were of great social importance, a meeting place for people of different social standing and a starting point for many initiatives to improve the well-being of the people. Originally the meetings took place in inns and taverns. The inn keepers were often quickly

inaugurated in order to safeguard the secrecy round rituals and the meaning of the many symbols. Because of the rough handling of drinking glasses (which were not called *canon* for nothing), special heavy, thick footed glasses were developed, in a shape that is still in use today. Nevertheless, many a glass might not have survived the toast, or cannonade as it is called, as can be seen on a

German drawing from 1879. It shows a group of German student Free Masons, putting down their beer jugs with such power that they are breaking off the handles. Apart from decorating glasses and decanters with engraved or gold-enameled Masonic symbols, it became fashionable to have sniff boxes, watches and other items for personal use decorated with them as well.

Mid 19th century the Scottish Alloa glass works produced a number of triangular bottles with Masonic seals, both in ½ pint size and ca. 90 cl. Of the latter the only examples that have been located so far are in the Netherlands. Of the smaller type of bottle, one is in the position of Willy Van den Bossche, two are belonging to the loge 'De Friese Trouw' Leeuwarden, the Netherlands and one has recently been on sale with the American Glass Works Auction. In November 2009, the American Glass Gallery auctioned a rare and beautiful Masonic bottle, made in Alloa, 1800-1820. (see page 9)

Degenhard May, in his new book '*Flacon, Carafon, Bouteille*' (Wiesbaden 2012) shows a picture of a Masonic bottle from the Museum of Fine Arts in Lille (Fr.). Contrary to what the museum's catalogue says (18th century) the bottle is clearly 19th century and most likely made with an iron pontil. The use of open- or blowpipe pontils was abandoned between 1830-1840. (Comp. WvdB *Antique Glass Bottles* plate 151/2)

Contrary to the decoration on drinking vessels, the use of Masonic symbols on European bottles seems to have been restricted to that of the square and compass. With the first, the proper relationship with one's fellowmen can be measured as well as the progress of work on the rough stone that is man in principle. Every Free mason has the duty to shape himself symbolically into a perfect cube that can be used as a building stone for the imaginary Temple of Humanity.

The compass is radiating divinity which is received by the square. Depending on one's level of inauguration, the square is placed on top of the compass, with one leg over the square, or with the compass covering the square, symbolizing successively the phases wherein matter rules over mind, progressing into the situation that mind rules over matter. On the various seals and bottle decorations these three phases can be easily recognized. Finally, the triangle stands for Trinity but also for wisdom, power and beauty; fundamental principles of Masonry because one cannot reach the last without

Rough handling of drinking vessels. A 1879 caricature of German Free Mason students breaking their beer jugs while exercising a 'cannonade'.

the first two. These principles are also symbolized by candles, placed in a triangular pattern, called 'the Three Little Lights'. In the 1970's, a dozen of 19th century triangular bottles were dug out of a pond in the city of Leeuwarden, the Netherlands, and made a present to the local Masons. So far, it is a mystery of how those bottles, made in the 1850's in Alloa, Scotland, ended up in the mud of a small town in the north of Holland in the 1970's, but the Brothers thought it a Godsend, providing them with a set of very original candle holders - until I told them they were looking at a series of bottles that, if auctioned, would bring a cool \$ 20.000, -. The 19th century was **the** great era of the Masonic bottles, especially in America where, after the invention of bronze moulds, the production of figured flasks grew rapidly. Harry Schoolcraft, owner of the Keene-Marlboro-Street Glass Works in New Hampshire, was a Mason himself and so were many of his glassblowers. From his factory came the first known specimen. They show a much wider range of Masonic symbols than the European ones and can be found in an interesting range of colours too! American bottle collectors have recognized 40 different inscriptions.

Many of these flasks show the image of the American Eagle or that of famous Free Masons, such as George Washington, Andrew Jackson and the Marquis de la Fayette, General in the Colonial Army under George Washington, and on the reverse side the two columns of Salomon's temple and either three or seven steps. Three steps symbolize the three Christian virtues: Faith, Hope and Love, occasionally added with the four virtues of the Classics; Temperantia, Fortitudo, Prudentia and Justitia to make seven steps in total. The chequered floor symbolizes light and dark, good and evil. King Salomon's temple is considered to have been the most perfect building ever erected and the name of its architect, Hiram Abiff is held in high esteem. The story of the construction of the temple and the erection of the famous copper columns can be found in the Bible.

And King Salomon sent out and fetched Hiram out of Tyre...filled with wisdom and understanding... And he came to King Salomon and did all his work. And he set up the pillars in the porch of the temple: and he set up the right pillar and called the name thereof *Jachin: he makes ready* and he set up the left pillar and called the name thereof *Boaz: in him is power*.

1 Kings 7 : 13 – 21.

Translation: The British and Foreign Bible Society 1954

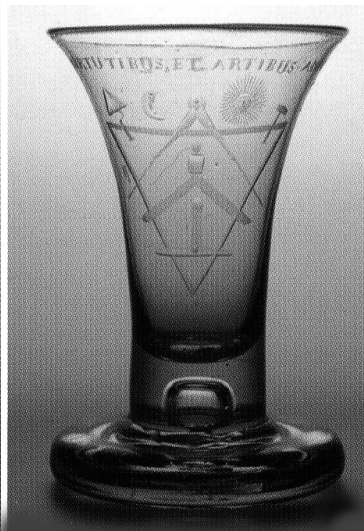
The production of Masonic flasks in America ended rather abruptly, partly because the loges did not want to be associated too much with the use of alcohol, but mostly because a strong anti-

Masonic movement that was primarily directed against President Andrew Jackson (President from 1829-1837). This even led to an anti-Masonic political party that gathered a lot of votes. One of the bizarre stories of those years is that of (Captain) William Morgan, who, in 1826, claimed to have been a Free Mason and threatened to disclose all the so-called secrets, rites and symbols, the moment that he would be released from jail. He had been sentenced there because of his debts. After his release he was kidnapped and never seen nor heard of again. That might have been explained by, for example, an escape to Canada, but public opinion declared it a clear case of murder and turned itself strongly against Free Masonry.

So, for one reason or another, the habit of having one's personal bottle decorated with Masonic symbols, grew out of fashion during the 19th century, both in America and in Europe. However, during the late 19th and early 20th century, Dutch Geneva producers started to apply seals with Masonic symbols on their 'case bottles', clearly to please their customers in America and Africa. In England, the birthplace of Masonry, several producers of soda water had their Hamiltons and Codd bottles made with a Masonic inscription, which presents us an enigma. Why on soda bottles and not on wine- or spirit bottles? Maybe time will tell – or an attentive and knowledgeable reader. One never will know enough about bottles!

De functie van het firing glas.

René Andringa.

Dit artikel gaat over een type glas dat regelmatig voorkomt in museale-en particuliere collecties, bij veilinghuizen, antiquairs, en bij de Loges van de vrijmetselarij waar het nog wordt gebruikt tijdens de maaltijden.

Van links naar rechts: *maçonniek kristallen beker glas, H 11 cm. eind 19e / begin 20e eeuw; glas met wijde rand en inscriptie 'Vertibus e artibus amici' H 11 cm. 19e eeuw; Boheems kristallen glas, H 9,7 cm. Eind 19e / begin 20e eeuw. Collectie Musée de la Franc-Maçonnerie, Parijs. (coll. Du Grand Orient de France).*

Alvorens we overgaan tot de beschrijving over het functioneren er van bij de Loges is het goed om in een korte samenvatting iets te vertellen over de vrijmetselarij om de benaming van dit type glas en de connectie met de vrijmetselarij te verduidelijken.

Over de vrijmetselarij zijn al veel boeken verschenen, en ook op het internet is inmiddels voldoende informatie te verkrijgen waardoor het toegankelijk is voor iedereen die geïnteresseerd is in dit onderwerp.

Wereldwijd zijn de Loges in veel landen gevestigd als zelfstandige verenigingen. Deze worden weer per land gezamenlijk vertegenwoordigd door een **Grootoosten** dat bestuurlijk toeziet op het naleven van de statuten en reglementen voor het goed functioneren van een Loge in het desbetreffende land.

Iedereen van het mannelijk geslacht vanaf 18 jaar kan zich aanmelden als lid. Voor vrouwen is er geen mogelijkheid om toe te treden tot de reguliere vrijmetselarij aangezien de statuten dit niet toestaan. Voor hen is het mogelijk om lid te worden van de gemengde vrijmetselarij voor mannen en vrouwen die als Loge onder toezicht staan van een Grootoosten in Parijs.

De nieuwe kandidaat voor het lidmaatschap ondergaat eerst een toetsing via een commissie om te onderzoeken of hij wel geschikt is om toe te treden tot de vrijmetselarij. Vrijmetselaren komen regelmatig bijeen in een eigen gebouw of een gehuurd pand. Voor iedere vrijmetselaar waar dan ook ter wereld is er de mogelijkheid om via een aanbevelingsbrief van de eigen Loge de bijeenkomst van een Loge in een ander land te visiteren aangezien de werkwijzen vrijwel overeen komen. Loges zijn vanaf begin 18de eeuw tot op de dag van vandaag in vele landen geïnstalleerd.

Voor de bespreking van het firing glas in de Loge gaan we in eerste instantie terug naar de 18de eeuw, die ook bekend staat als de eeuw van Rede en Verlichting. In deze eeuw kwam er een grote aanzet tot de oprichting van talloze genootschappen op velerlei gebied zoals, handel, muziek, literatuur, vriendschappen, etc. Deze kwamen meestal eerst bijeen in een herberg bij gebrek aan een eigen gebouw, waar in latere jaren wel een mogelijkheid voor werd geschapen. In deze herbergen zelf was inmiddels een stevige discussie-cultuur ontstaan in samenhang met de aanwezige genootschappen. Het was in die dagen niet ongebruikelijk om de afsluiting van een vurig betoog of gloedvolle rede met het glas nog in de hand via een forse klap op de aanwezige tafel te bevestigen. Ook werd door gezamenlijk te roffelen met het glas op de tafel het betoog van de spreker bevestigd of werd deze juist aangemoedigd door te gaan met spreken. Door deze handelingen namen de herbergiers het initiatief om een steviger type glaswerk te bestellen met een verdikte voet om de verliezen aan breuk te

Een zogenaamd kanon uit de 18de eeuw. Voorzien van de lijfspreuk van de Nederlandse Grootloge vanaf haar oprichting in 1756 (Silentio et Fide) Diverse maçonnieke symbolen waaronder de passer en de winkelhaak.

verminderen. De eerste modellen bestonden uit een cilindervormige kelk direct geplaatst op de stevig uitgevoerde voet. Dit is een mogelijke aanwijzing voor het ontstaan van het eerste model firing glas. De Franse naam voor dit model was vanaf het begin 'canon'.

De aanzet tot de vorming van een nieuwe Loge verliep vaak via personen vanuit de nieuw gevormde genootschappen op divers gebied en de oprichting van een nieuwe Loge vond dikwijls plaats in een herberg waar altijd wel een kamer of een zolder beschikbaar was om zich als groep af te zonderen. Bij de nieuwe oprichting waren ook vaak militairen betrokken vanuit ambulante garnizoenen die tijdelijk gelegerd waren bij een bepaalde stad.

Tijdens de oprichting van een nieuwe Loge kwam het ook regelmatig voor dat de aanwezige herbergier werd ingewijd op een bijeenkomst en direct alle graden van leerling, gezelschap, en meester doorliep en vervolgens werd aangenomen in de Loge waardoor het zakelijke met het aangename werd verenigd. Hij zorgde namelijk voor het aanwezige eten en drinken, en het is mogelijk dat via deze leverantie het firing glas zijn intrede deed in de opgerichte Loges. Dat er een steviger glas nodig was kwam ook mede onder invloed van de al eerder genoemde militairen die een vrij grote invloed uitoefenden op het gebruik en de terminologie van het glas bij de vrijmetselarij. Daarvoor keren we weer terug naar het Loge gebouw waar de vrijmetselaren bijeen komen. Dat gebouw is meestal ingedeeld in 2 aparte ruimten n.l. die waarin de vrijmetselaren samenkomen voor de wekelijkse bijeenkomst; *de Voorhof* en die waarin zij bijeenkomen voor het uitvoeren van de vastgestelde rituelen; *de Tempel*.

De uitgevoerde rituelen in de Tempel worden aangeduid met de naam: een Open Loge.

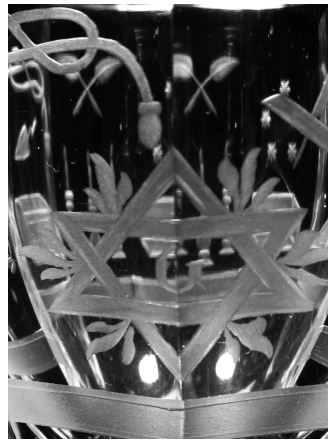

Van links naar rechts: Kristallen glas op zes-kantige voet, met gouddecoratie. H. 18cm. 19e eeuw; Glas, Boheems kristal, 19e eeuw. H. 14,5 cm. Collectie Musée de la Franc-Maçonnerie, Parijs. (coll. Du Grand Orient de France).

Geheel rechts: bladzijde uit een Berlijnse verkoopcatalogus uit 1890. Het betreft hier producten van een handelsfirma. De getoonde glazen komen ook in andere catalogi voor

In de Tempel zelf wordt tijdens de Open Loge geen glas gebruikt m.u.v. de Rozekruisgraad in de zogenaamde Hogere Graden waarbij alleen de voorzittende meester een gegraveerd kelkglas in de Tempel hanteert tijdens de Open Loge. Na afloop van een Open Loge voor bijvoorbeeld de inwijding van een nieuwe leerling begeven de aanwezige broeders zich naar de Voorhof voor het gezamenlijk gebruiken van een tafelloge. Deze tafelloge waar de functie van het firing glas ter sprake komt wordt goed voorbereid door diverse broeders.

Het kan bestaan uit een welvoorzien broodmaaltijd, maar ook een goed verzorgd diner bereid door de aanwezige hof- en keldermeester van de Loge is niet ongebruikelijk. Bij de voorbereiding worden de aanwezige tafels eerst in een U-vorm opgesteld in de Voorhof. Aan het dichte hoofdeinde van de U-vorm wordt tijdens de tafelloge plaatsgenomen door de voorzittende meester en de secretaris van de eigen Loge. Meestal wordt er ook plaatsgenomen door visiterende voorzittende meesters van andere Loges of leden van het Hoofdbestuur.

*Kristallen 'Firing glass', of 'Kanon', Boheems, 19^e eeuw. H. ca. 14 cm. Gegraveerd met ca. 20 maçonnieke symbolen.
Collectie drs. H.Schipper, loge Frederic Royal, Rotterdam. (foto JS)*

De overige aanwezige broeders nemen aan beide zijden van de U- benen plaats met aan beide hoofdeinden de eerste- en de tweede opziener die tijdens de tafelloge een functie vervullen met het firing glas.

Over de lengte van de tafelloge wordt er eerst een lint gespannen in de kleuren van de Loge en vervolgens worden de aanwezige firing glazen en flessen wijn op het lint geplaatst. Dit in rechte lijn opstellen van het aanwezige glaswerk bovenop het lint

noemt men aligneren (in rechte lijn) en hierbij wordt de invloed van aanwezige militairen bij de oprichting destijds van de Loges al duidelijk. Precisie en geen afwijkend gedrag!

Ook in de terminologie van het aanwezige glaswerk vinden we de invloed terug zoals: een glas is een kanon, glazen zijn geschut, een fles rode wijn is een ton rood kruut, vuren is drinken, een glas water is zwak poeder.

Aan het begin van de tafelloge worden er eerst 3 verplichte conditiën uitgebracht door de voorzittende meester die ook wordt aangesproken met Achtbare meester. Een conditie uitbrengen is de maçonnieke benaming voor een toast.

Het uitbrengen van een correcte conditie gaat als volgt:

Alle broeders gaan staan waarna de voorzittende meester het woord neemt.

Broeders, ik stel een conditie in op het hoogste gezag van de Orde, de Grootmeester.

Hand aan het geschut!

(men vat het firing glas in de rechterhand, doch laat dit nog op tafel staan)

Met standvisier!

(het glas wordt geheven en op ooghoogte gericht op degene die de conditie instelt)

Leg aan!

(het glas wordt naar de lippen gebracht)

Vuur!

(men drinkt een teug)

Zet af!

(het glas wordt weer in standvisier gebracht)

Presenteer geschut!

(Het glas wordt nu in drie bewegingen in een horizontaal vlak geplaatst, namelijk gebracht voor de linkerschouder voor de rechterschouder en met een ruk terug in standvisier)

Zet af geschut! een, twee, drie!

(het glas wordt nu in drie bewegingen op de tafel geplaatst, zodanig dat op de derde tel alle glazen weer gealigneerd op het lint staan)

Wanneer nu een broeder tijdens de tafelloge het woord wenst te voeren dan gaat hij over tot de volgende handeling.

Hij schuift het aanwezige firing glas dat op het lint voor hem staat ongeveer een 10 centimeter achteruit naar zich toe over de tafel. Hij geeft hierbij stilzwijgend aan dat hij het woord wenst te voeren.

De aanwezige eerste of tweede opziener aan het hoofdeinde van de tafel neemt dit waar en geeft vervolgens met een houten hamer een korte tik op de tafel waarna alle broeders zwijgen.

De eerste of de tweede opziener:

Achtbare meester, het kanon van broeder.....staat niet meer gealigneerd, en hij wenst het woord te voeren.

De Achtbare meester van de Loge geeft vervolgens toestemming aan de desbetreffende broeder om het woord te voeren.

De broeder die het woord wenst te voeren schuift zijn glas eerst weer terug op het lint voor het correct aligneren met het andere glaswerk en gaat vervolgens staan om het woord te voeren tegenover de aanwezige broeders. Het betreft meestal een dankbetuiging, of men brengt de hartelijke groeten over van een andere Loge waar men heeft gevisiteerd. Aan het einde van de tafelloge wanneer de broodmaaltijd of het diner is afgelopen gaan alle broeders staan en keren zich vervolgens een kwart slag om met het gezicht naar het open einde van de U-vorm. Zij nemen het firing glas in de rechterhand en heffen dit omhoog.

De ceremoniemeester van de Loge loopt naar voren en gaat voor de broeders staan.

De ceremoniemeester:

Aan alle broeders waar dan ook ter wereld die in welstand, kommer, of ellende verkeren.

Ad Fundum (tot op de bodem) broeders.

Iedereen drinkt het laatste restant wijn op uit het firing glas en vervolgens zet men het lege glas met een vrij forse slag (firing) terug op het lint. Dit wordt aangeduid als de algemene afsluitende kanonnade voor het beëindigen van de tafelloge.

Tot zover in dit artikel de functie van het firing glas in de Loges bij de vrijmetselarij in Nederland. Ik ben mij er terdege van bewust dat er wereldwijd nog wel andere variaties mogelijk zijn in het gebruiken van het firing glas, en reacties hierop zijn altijd welkom.

Links: Firing glass, 19^e eeuw. Coll. H .Schipper, loge Frederic Royal, Rotterdam (foto JS). Rechts: Moderne uitvoering van een firing glas. Voorzien van maçonnieke symbolen waaronder de beide zuilen Joachim en Boaz die aanwezig zijn in een Tempel van de vrijmetselarij

Onder: enkele voorbeelden van moderne logeglazen. . Coll. H .Schipper, loge Frederic Royal, Rotterdam (foto JS).

Rechts: Jubileum uitgave firing glas i.v.m. 250 jarig bestaan van de Nederlandse Orde van Vrijmetselaren in 2006. Voorzien van de tekst: 'Ontdek het mysterie van de vrijmetselarij' en het symbool van het Alziend Oog.

Geraadpleegde bronnen en literatuur:

Vrijmetselarij in de lage landen: Prof. Dr. Anton van de Sande.

Glazen en drinkgewoonten bij de vrijmetselarij: Monique Engelberts Leiden 1986 (doct. scriptie)

De Drieslag: No.9 maart 2003.

AMT: jaargang 49 No.2. 1995.

Jubileumuitgave: 250 Jaar Orde van Vrijmetselaren.

Een bijzonder maçonniek glas met stippelgravure door L. Adams

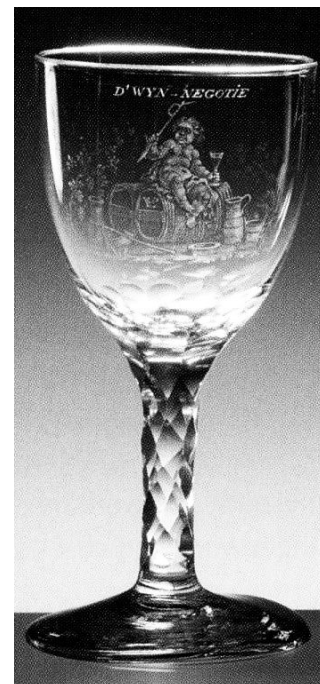
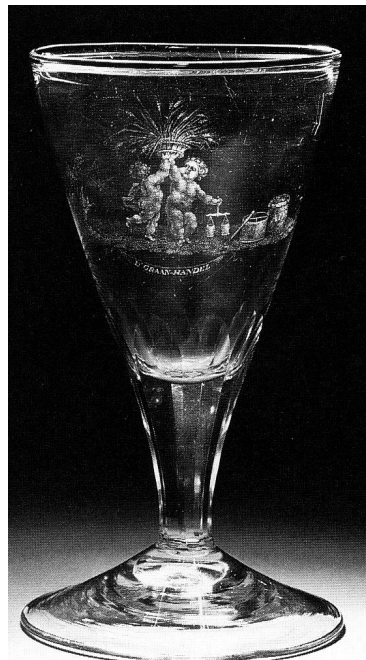
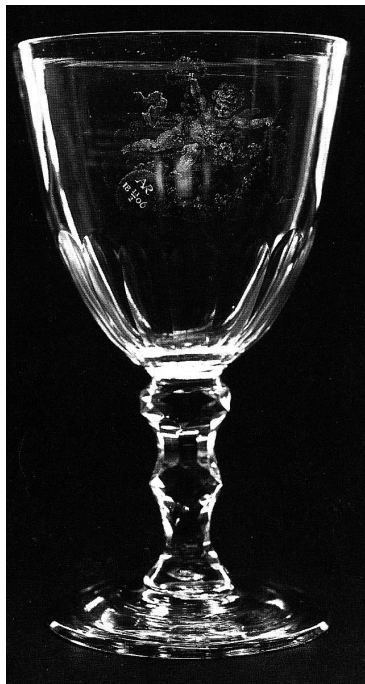
Willem van Traa

Naast de hiervoor beschreven dikvoetige 'Firing Glasses' of 'Metselaartjes' kennen we tal van andere typen glazen die gesierd zijn met maçonnieke afbeeldingen. Zij zullen bedoeld zijn geweest voor gebruik in de persoonlijke en/of besloten kring, waar men zorgvuldiger met het drinkgerei om ging. Ze staan in vele museumcollecties, meestal voorzien van een radgraving. Een klein aantal diamantgestippelde maçonnieke glazen zijn in het Haagse Gemeentemuseum, het Rijksmuseum, museum Boijmans van Beuningen en het Historisch Museum Rotterdam te vinden.

Met de kunst van het diamantstip- of stippelgraveren op glazen uit de tweede helft van de 18^e eeuw hebben de lezers in het vorige nummer kennis kunnen maken bij een glas van de hand van David Wolff (1731-1798). Toen heb ik een aantal andere graveurs genoemd waaraan ik nu de persoon van L. Adams toevoeg. Helaas is van hem frustrerend weinig bekend. We kennen diens geboorte- noch z'n sterfjaar of -plaats. In de periode tussen 1790 tot 1820 werkte hij zeer waarschijnlijk in Rotterdam, als professionele graveur of uit misschien ook uit liefhebberij. Waar hij daarvoor of erna verbleef en werkte is onbekend. De Digitale Stamboom van het Gemeentearchief van Rotterdam kent vanaf de 16^e eeuw vele Adams, maar in de betreffende periode kon ik geen L. Adams vinden. Ook de bij het artikel over het Wolff-glas al genoemde expert op het gebied van stipgraveren F.G.A.M. Smit meldt dat zijn onderzoek in den Haag, Leiden, Amsterdam Utrecht en Dordrecht niets opleverde. Adams' onderwerpen betreffen meestal de

koophandel, uit welke welgestelde kringen hem de meeste opdrachten voor het stippen van een gelegenhedsglas zullen hebben bereikt. Dit werk vergt veel tijd en vakmanschap en was duur.

Vier door L. Adams in stippeltechniek gegraveerde glazen, begin 19^e eeuw. Van links naar rechts: 'D' Vlashandel'; verjaardagsglas Abraham van Rijkevorsel; 'D' Graan-handel'; 'D' Wijn-negotie' met daaronder signatuur en datering.

Van Adams' hand zijn vijftien gesigioneerde glazen bekend waarvan drie ook zijn gedateerd: 1805 (2x) en 1806. Daarnaast vermeldt Smit nog een glas met de signatuur "Adams F. 1816" en met de portretten van Koning Willem I en diens echtgenote, Wilhelmina van Pruisen. Dat glas hij niet in zijn boek opgenomen omdat het te ver buiten de onderzochte periode van de 18^e eeuw viel. De huidige verblijfplaats van dit glas heb ik niet kunnen vinden. Een glas in het Gemeentemuseum den Haag met "D' Wijnnegotie" is gesigioneerd en gedateerd "Adams 1805". Het is een eenvoudig kelkglas met gefacetteerde stam met Bacchus op een wijnton met glas en pipet in de hand (catalogus nr 391, pp. 263 en 264). Een kelkglas met gefacetteerde stam in het Rijksmuseum draagt "L. Adams fecit" en toont op de kelk een gestipte afbeelding van een Zeeuwse boer met een bundel vlas in de hand en "D' Vlashandel". De glascollectie van museum Boijmans van Beuningen en het Historisch Museum Rotterdam bezit drie Adamsglazen, gelegateerd door Elie van Rijckevorsel (1845-1928) over wie wij in nr 127 berichtten. Het eerste glas, in helder kleurloos loodglas, is gesierd met twee Putti die een mand optillen met korenaren en op een lint "D' Graan-handel", op een graanzak "AD", onder de voet gesigioneerd en gedateerd "Adams 8 XIII", de Franse revolutionaire jaartelling die met 1805 overeenkomt. Het tweede, vergelijkbare glas laat aan de kelk een vrouw zien met een schild waarop handelsemblemen, verder een weegschaal, anker en drietand, tonnen en een kist waarop "no 4", daaronder "Koophandel en Zeevaart" en onder de voet gesigioneerd "Adams". Het derde glas is een groot kelkglas met gefacetteerde stam, aangeboden door de kinderen van Abraham van Rijckevorsel (1745-1815) voor z'n 61^e verjaardag op 13 februari 1806. Het toont een engeltje op wolken met bloemenguirlandes en een schild met "AR 18 13/2 06" en het rijm "DIT BLIJK VAN DANKBAARHEID / VEREEREN WIJ TE GADER / MET VREUGD EN VROLIJKHEID / AAN DEN BEMINDEN VADER". Onder de voorstelling staat "Adams fecit". Zó wil iedereen wel 61 worden, lijkt me! Deze drie glazen staan vermeld in 'Met rad en diamant, gegraveerde glazen uit Rotterdamse collecties' van de hand van drs. N(ora) I. Schadee (Rotterdam 1989, ISBN 90-800329-13, pp. 63 en 77, nrs 76, 102 en 101).

Nog een aanwijzing voor Rotterdam als vermoedelijke standplaats is een glas uit de collectie van het Waterschap IJsselmonde. Deze omvat vooral de zogenaamde 18^e, 19^e en 20^e eeuwse Hensbekers, die door nieuw benoemde bestuurderen ten tijde van hun benoeming aan het Waterschap aangeboden werden. Zie 'De Glascollectie van het Waterschap IJsselmonde' (1992, ISBN 90-800678-1-4). Op de kelk is een vliegende putto gestipt met een bloemenrank waaraan in het wapen van IJsselmonde hangt: een klimmende bever. Verder toont dit in 1993 bij een veiling van Glerum gekochte glas "T Welvare van Yselmonde" en onder de voet de signatuur "Adams".

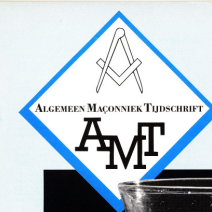
Terug nu naar de Vrijmetselarij maar we blijven bij Adams. Heel bijzonder binnen de groep maçonnieke glazen is wel het glas, dat in een artikel in het Algemeen Maçonniek Tijdschrift (AMT) van april 1995 wordt vermeldt. Het kwam

voor het eerst weer -uit een particuliere verzameling?- in de openbaarheid bij de uitzending op 21 maart 1995 van 'Kunst&Kitsch' maar was kort daarvoor al voor Hfl.30.000,- te koop aangeboden aan de Rotterdamse loge 'Frederic Royal'. De toenmalige glasspecialist van dit programma, de Amsterdamse antiquair Frides Lameris, noemde het toen "een vondst van zeer groot belang". En dat lijkt mij ook wel terecht, omdat het een nieuw exemplaar toevoegde aan het tot dan bekende beperkte aantal gesigioneerde glazen van de hand van L. Adams. Zoals meer door Adams bewerkte glazen is ook dit glas een spitskelk waarvan de stam en de onderzijde van de kelk gefacetteerd is. Ik volg de beschrijving in het AMT: 'De kelk toont in diamantstippelgravering een vrouwenfiguur met een doek voor de mond. In haar linkerhand houdt zij passer, winkelhaak en schietlood in haar rechterhand een waterpas. Zij zit op de kubieke steen ... op een geblokte vloer. Haar rechtervoet rust op de 24-delige maatstok; daarvoor

liggen moker en troffel. Boven haar hoofd ... een 6-puntige ster met de letter G, ... aan weerszijden zon en maan met sterren'. Onder de voet is de signatuur "Adams fecit". Kortom, een maçonniek glas om van te dromen. Geen wonder dat het door een geslaagde inzameling binnen de Loges in 1995 in het bezit is gekomen van het Cultureel Maçonniek Centrum "Prins Frederik" te den Haag, dat een museum, het historisch archief van de Orde van de Vrijmetselarij en een bibliotheek huisvest.

Het bovengenoemde artikel in het AMT suggereert dat dit glas zou zijn gemaakt in opdracht van van Rijckevorsel. Het draagt daarvoor als argumenten aan dat van Rijckevorsel lid was van de Loge 'Frederic Royal,

ACTIE GEEF OM GLAS
Glas in stippen- en lijngravering
met maçonnieke allegorische
voorstelling door L. Adams, ca. 1805?
hoogte 18,4 cm, diameter kelk
10,1 cm, voet 10,2 cm.
Mogelijk vervaardigd in opdracht van
en afkomstig uit bezit van Abraham van
Rijckevorsel, destijds lid van 'Frederic
Royal' (zie pag. 75)

jaargang 49 nummer 4 april 1995

no 8, O. Rotterdam', dat hij meer door Adams gestipte glazen bezat, dat Adams, zoals vermeld, in Rotterdam heeft gewerkt en dat men om zo'n glas te kunnen bestellen over de nodige welstand moest beschikken. De redenering zou het voordeel van de twijfel kunnen krijgen, maar levert helaas geen doorslaggevende bewijs op. Hoe het ook zij, in den Haag beschikt Maçonniek Centrum "Prins Frederik" over een fraai en zeer toepasselijk glas. En wat meer is, het glas is ook voor de buitenwereld toegankelijk gebleven en niet -weer- in een particuliere collectie verdwenen.

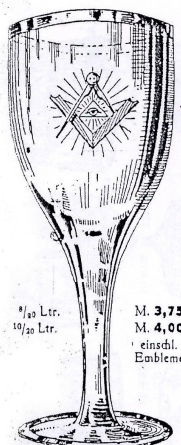
Ik raad belangstellenden dan ook aan daar een bezoek te brengen.

Ter afsluiting geef ik hieronder een aantal afbeeldingen van maconnieke glazen uit de tweede helft van de 19^e eeuw, die laten zien dat in de Loges niet alleen de 'Metselaartjes' of 'Kanons' gebruikt werden, maar ook de voor mij als buitenstander meer bekende kelkglazen. Bijzonder is wel de 'Logenbierpokal' uit de catalogus van Heinrich Timm uit Berlijn. Nooit geweten dat men in de Loges ook bier dronk, maar waarom ook niet?

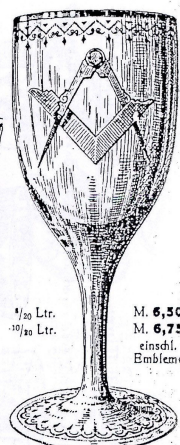

Heinrich Timm Fernspr.: Meckur 80 und 1732
Alleiniger Inhaber der bisherigen Firma Hans Schilling.
Wallstr. Nr. 23-24 Berlin C 19 Telegr.-Adresse: Fahnen-Timm-Berlin
Gegründet 1846

Ausnahme-Angebot für Weihnachten
Die untenstehenden abgebildeten Glaspokale eignen sich als Geschenk-artikel für Weihnachten oder Neujahr in ganz besonderer Weise

Nr. 7009
Bierpokal mit Goldrand und handgravirtem Logen-
abzeichen (Marke Annapokal) Nr. 7009

Nr. 7010
Bierpokal mit handgravierter Bordüre, dergl. Fuß, mit
Logenabzeichen (Marke Annapokal) Nr. 7010

Logenbierpokal
neuer Art

Nr. 7014 (1/2 natürl. Größe)
Mk. 3,25
ohne Beschriftung und Zirkel
Inhalt: 1/10 Ltr.

M. 3,75
M. 4,00
einschl.
Embleme

M. 6,50
M. 6,75
einschl.
Embleme

Van links naar rechts: Voorpagina verkoopcatalogus Heinrich Timm, ca. 1890; 19e eeuwse 'kanon', Boheems, collectie Cultureel Maçonniek Centrum, den Haag; Groen glas, 19e eeuw met de letters WSK (Wijsheid, Schoonheid, Kracht). Coll. Mr. E.J.Haffmans, antiquair. Onder: Laat 19e eeuwse Catalogusblad waaruit blijkt dat dezelfde glazen bij meer dan één aanbieder te koop waren.. Uit: J.Oberheide; Logeglaser.

Otto Buhlmann, Leipzig
Eutritzscher Straße 16 — Petersstraße 36
Hervorragende Auswahl in:

Spelse- und
Kaffee-
geschirren,
Weinglas-
garnituren
zu besonders
niedrigen
Preisen!

Wirtschafts-
gegenstände
Reizende
Geschenk-
artikel
zu besonders
niedrigen
Preisen!

Bl. 20. "Kanonen" im An-
n 1920.

ROMEINS GLAS

UIT HET METROPOLITAN MUSEUM OF ART NEW YORK

Foto's: Johan Soetens
Toelichting: Hans van Rossum

Door het gehele vroegere Romeinse Rijk kan de reiziger nog monumenten uit het verleden vinden. Van Trier tot Tunis en van Arles tot Antakya, het vroegere Antiochië, staan de resten van tempels, bruggen, badhuizen en arena's. Voor Romeins glas moeten we echter onder de grond zijn. De meeste glazen voorwerpen in musea of particuliere collecties werden ooit als grafgift met de doden meegegeven en danken hun overleven aan de gestorvenen. Een van de grootste en mooiste collecties Romeins glas ter wereld is die van het Metropolitan Museum of Art te New York; enkele jaren geleden opnieuw gerangschikt en gehuisvest. Helaas bestaat er geen publicatie over en die zal er gezien de heersende crisis waarschijnlijk niet snel komen. We moeten het daarom hoofdzakelijk met eigen opnamen doen, meestal in moeilijke omstandigheden gemaakt. In De Oude Flesch 120, 1^e kwartaal 2010 heeft U al kennis kunnen maken met een vijftigtal voorwerpen waarbij Hans van Rossum het commentaar schreef. Hierbij een vervolg. Voor de Engelse bijschriften is, gebruik gemaakt van die uit het museum voor zover aanwezig. (JS)

Een indrukwekkend staaltje van Hellenistische glasbewerking, deze pot uit de 2e - vroeg 1e eeuw, gemaakt van meerkleurig glas zodat het lijkt alsof deze is gehouwen uit een prachtig stuk onyx. H. 13,8 cm. D. 15,6 cm.

Net als mozaïekkleurig gevormd glaswerk, waren er gedurende de Hellenistische periode ook glasvormen die gemaakt waren als een imitatie van halfedelgesteente, een uitvoering die bij de welgestelden, zeer in trek was. In dit geval is het glas over een uitwendige gevormde mal aangebracht die onmiskenbaar op een draaitafel moet zijn geplaatst.

Onyx mosaic glass jar, Greek, cast, 2nd- early 1st Century BC. Fragments of mosaic glass are quite numerous and widespread. Relatively few intact vessels are known. This jar is one of the star pieces to have survived and is a tour-de-force of the Hellenic glassworker's skill. Made in imitation of vessels carved in semi-precious stone, such as onyx, it gives an idea of the opulent tastes of the age.

Volgens de beschrijving van het Metropolitan Museum in New York betreft dit een Hellenistische kom uit de 2e – 1e eeuw. De kleur van het glas, alsmede de vorm en het in mal gevormde motief doen echter sterk denken aan een Archaische lotus-corolla kom zoals deze in Perzië gedurende de eerste helft van de vierde eeuw werd gemaakt. H. 6,5 / D. 15,1 cm

Cut Glass Bowl, Greek, 2nd – 1st Century BC

Foto onder: MET New York

Het Metropolitan Museum of Art vermoedt dat ronde box met deksel, (H. 6,0 cm. En D. 9,5 cm.), uit de Hellenistische periode stamt (3e–1e eeuw v.C.). Waarschijnlijk mede ingegeven door

het feit dat men geen parallel kent en de vorm en afmeting van deze box doet denken aan die van de vaker voorkomende Kretenzer box met deksel (2^e eeuw v. C, mogelijk eerder). Het Brits Museum kent eveneens een ronde box met deksel en deze heeft een zeer grote diameter van 39,5 cm.! De datering hiervan is vroeg eerste eeuw na Chr. en kan dan ook als Romeins worden bestempeld.

Glass Pyxis (box) with lid, Greek, 3rd-1st Century BC.

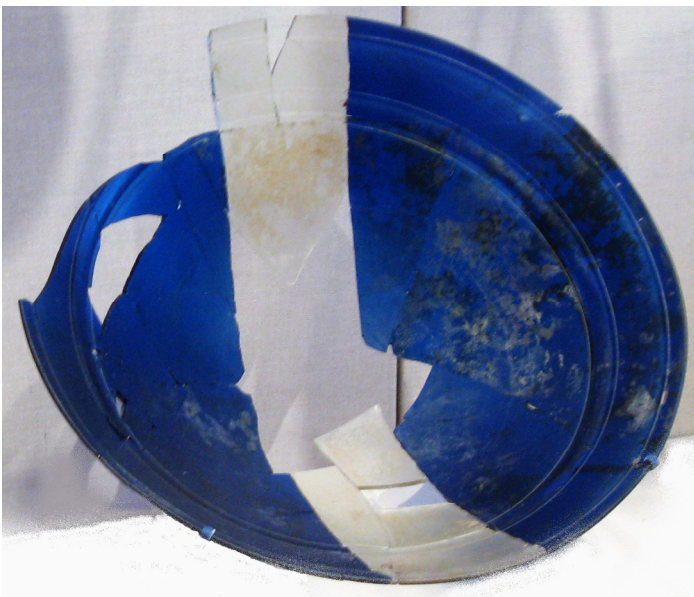
Although this vessel is without an exact parallel, its

elegant shape and fine carving indicate strongly that it is of Hellenic manufacture. It is probably modelled on similar marble pyxides.

De eerste aanblik van deze Hellenistische spiraal gevormde Reticella kom is die ongetwijfeld van een gevlochten mand. Deze glazen kommen werden in het Middellandse Zeegebied, en vooral in de omgeving van Canosa (Italië), gedurende de 2^e helft van de 2e eeuw v. C. vervaardigd. Reticella is Italiaans voor een specifiek soort kantwerk met geometrische motieven en een zogenoemde 'Reticella' kom doet dan ook denken aan het gelijknamige kantwerk. De kommen werden 'opgebouwd' uit glasdraden die lijken te zijn 'gesponnen'. Dit spinnen werd gedaan rond een horizontaal aangebrachte halve mal die op een pottenbakkerswiel was aangebracht. Bij het spinnen braken de glasdraden regelmatig en deze werden dan op willekeurige punten weer aan de reeds aangebrachte draden gehecht, iets dat nog duidelijk zichtbaar is. H. 4,5 cm. D. 8,3 cm.

Network Mosaic Glass Cup with foot. Greek, Eastern Mediterranean 1st century BC.

Een uiterst zeldzame en in twee kleuren vervaardigde Hellenistische of vroeg-Romeinse kom, 1e eeuw v. Chr. gemaakt van kobalt blauw en een strook kleurloos glas. Los van dit voorbeeld zijn de meeste tweekleurig vervaardigde glaswerken uit die periode slank gevormde (gemarmerde) parfumflesjes.

Vermoed wordt dat het in

alle gevallen producten van een en dezelfde glaswerkplaats uit de oudheid betreft. Duidelijk zichtbaar zijn de geslepen ringen. D. 26,7 cm.

Glass Bowl, Greek or Roman, 1st century BC.

Very few bicoloured glass vessels survive from antiquity.

Apart from this bowl, most examples are slender alabastra (perfume vases). All appear to be in the same combination of

translucent cobalt blue and colourless glass and it is likely that they were all made in the same workshop. The glass was fused, placed over a mould, ground and then polished.

Geribde Hellenistische kom, gedateerd 2^e – 1e eeuw v. Chr. H. 7,8 cm. D.10,2 cm. Toen in de derde eeuw v. Chr. aan de productie van het kernglas van lieverlee een einde kwam was dit het gevolg van een nieuw ontwikkelde techniek voor het vervaardigen van luxe glaswerk. Vanaf dat moment werd het persen van glas in een mal de favoriete bewerkingswijze.

Glass Bowl, Greek, engraved, 2nd-1st century BC, Said to be from Cyprus. *With the decline of the core-formed glass casting glass in a mold became the favourite technique for making luxury glass vessel*

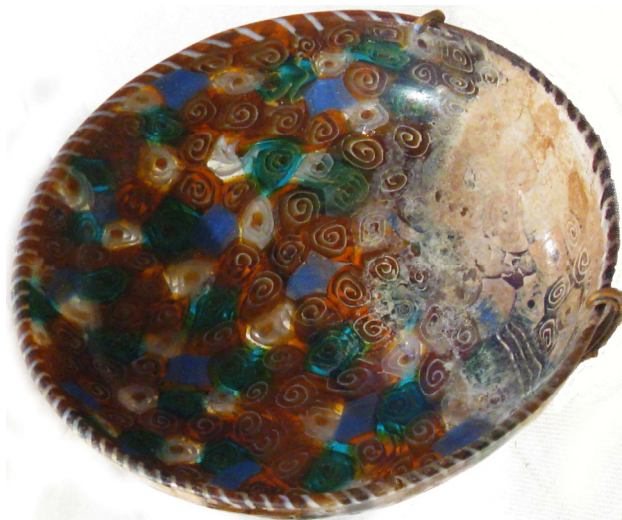

Foto onder: MET New York

Rechts: Hellenistische mozaïekkom, 2^e – 1^e eeuw v. Chr. De glaswerker bundelde een aantal dunne, en veelal verschillend gekleurde, glasdraden. Dit bundeltje werd vervolgens glad gerold op een platte steen (marver) waarna er plakjes van werden gesneden of geknipt. Deze plakjes werden op een vlakke ondergrond in de vorm van een ronde schijf gelegd. Na verhitting werd deze kleurrijke schijf op een halfrond gevormde mal neergelegd die op een draaitafel was bevestigd. Tijdens het draaien werd de glasschijf gemanipuleerd en zo ontstond de huidige glasvorm die daarna alleen nog moest worden afgewerkt door het glas te schuren en te polijsten.
Right: Mosaic-glass bowl, Greek, 2nd-1st century. The mosaic glass was fused, placed over a mold, ground and then polished. Hemispherical bowls were an especially popular form of mosaic glassware.

Links: Mozaïek ribbenschaal. 1^e helft 1^e eeuw. Zie het artikel in DOF 127. Het noorden van Italië, en met name de omgeving van Aquileia, was in genoemde periode niet alleen een belangrijk centrum voor de productie van mozaïekschalen en kommen, maar ook voor die van andere luxe glasproducten. Daarnaast hadden gespecialiseerde vaklieden in dit gebied werkplaatsen voor het vervaardigen van producten uit halfedelgesteente. Het gebruik van barnsteen, maar ook van bergkristal zijn daar goede voorbeelden van. De diameter van deze prachtige schaal bedraagt 16,8 cm. en de hoogte is 7,1 cm.

Left: Mosaic Ribbed glass bowl, Roman, cast, 1st half of 1st century

Romeinse Kantharos, kobalt blauw glas, H. 11,9 cm. 40 - 80 na Chr. (Claudius- Flavius), vrij geblazen. Het betreft een van de vroegste vormen van een wijnglas zoals dat ooit bij de welgestelden uit die tijd op tafel moet hebben gestaan. De meeste Kantharoi zijn in het noordwestelijke deel van het Romeinse Rijk ontdekt, maar deze zou uit Rome afkomstig zijn. Een prachtige en vooral sierlijke vorm.

Glass Cantharus (drinking cup), Roman, free blown ca. 40-80 AD. This an early type of wineglass and would have graced the table of a wealthy Roman. Most surviving examples are recorded from sites in the north-western provinces, but this cup is said to be from Rome.

Ribbenschaal, geelbruin glas, 1^e helft 1^e eeuw. De fabricage methode is uitvoerig beschreven in DOF 127 zie aldaar. Ribbenschalen werden in het gehele Romeinse Rijk vervaardigd waarbij de heldere en doorschijnende tinten kenmerkend waren voor het noordwestelijk deel van het rijk en de traditionele groenige tint voor het oostelijke deel.
Glass ribbed bowl, cast, cut and tooled, late 1st half 1st century

Modiolus, eerste eeuw. H. 14,4 cm. De vorm is bekend in zilver en in aardewerk, maar ook in glas. Deze specifieke vorm, en ook de naam modiolus, suggereert dat het een maatbeker zou zijn geweest maar sommige exemplaren zijn dusdanig gedecoreerd dat het best mogelijk is dat ze voor een ander doeleinde zou zijn gebruikt. Het Metropolitan Museum stelt bij de beschrijving hiervan dat het zou gaan om een drinkglas, maar dat lijkt uitgesloten. De rand van de modiolus is zo gevormd dat drinken uit deze beker, zonder het gebruik van een slab, onmogelijk lijkt.

Modiolus, Roman, free-blown 1st century. Vessels of this shape are known in silver and pottery as well as glass. The shape resembles that of a measuring cup from which the name modiolus derives.

Cilindrische fles met een fijn geribde handgreep. H. 22,4 cm. Het lichaam toont licht ingegraveerde motieven en mede vanwege deze aangebrachte decoratie kan de fles in de vierde eeuw worden gedateerd. De decoratie is volgens de koude glastechniek aangebracht en met zorg uitgevoerd. Het lijkt er zelfs op dat de ondiepe en ovaalvormige facetten zijn gepolijst. Van oorsprong werden deze cilindrische flessen als voorraadfles gebruikt. Later werden ze gedecoreerd en stegen zo in aanzien mede omdat ze deel uit zouden gaan maken van het luxe tafelglaswerk. Voorbeelden komen uit het Rijnland, van Pannonia (huidig Hongarije), het stroomgebied van de Donau en uit het Oosten zoals uit Egypte en Syrië.

Cylindrical glass bottle, Roman, blown, trailed and cut, 4th century

Vormgeblazen kannetje (links) en dito flesje uit de eerste eeuw. De vroegste exemplaren van in een mal uitgeblazen flesjes stammen uit Syrië; de omgeving van Sidon, de regio waar ook de meester-glasblazers als Ennion hun werkplaatsen hadden. Daarvandaan trokken de glasblazers naar Rome en het noorden van Italië, maar ook naar het noordwesten van het grote rijk zoals naar Gallie. 'To meet the demand'. Het blauwe flesje zou afkomstig zijn uit Griekenland. H. 8,3 cm. Het groene kannetje zou afkomstig zijn uit Beit She'an – Israel, het Romeinse Scythopolis. H. 9,5 cm.

Roman glass vessels, mold-blown, 1st century. The mold-blowing technique was developed sometime after the invention of free-blowing. The earliest examples were probably made in Syria, but craftsmen soon set up workshops in Italy and elsewhere, and mold-blown glassware became very popular throughout the Empire.

Fles in de vorm van een ton op vier pootjes, 22,5 cm. lang. Laat 2^e-3^e eeuw. Er zijn niet zoveel gelijksoortige flesjes bekend. Ze zijn allemaal afkomstig van een werkplaats in Keulen. Het is niet bekend waar deze buitengewoon decoratief gevormde flesjes voor zijn gebruikt

Glass barrel-shaped jug, late 2nd-early 3rd century.

Probably made in Cologne where one example has been found. Unusually large (22 cm.) Function remains uncertain, most likely decorative.

FANCY AMERICAN DECANTERS

FANCY AMERICAN DECANTERS

JOHN PASTOR American Glass Gallery

From left to right: Blown decanter, or 'Back Bar Bottle' with 'Gin' faintly etched below the shoulder. Polished pontil scar. H. 13 cm. England or America, 1840-1860; Gilt decorated decanter, translucent cobalt ('Bristol Blue'), polished pontil scar, H. 23 cm. Probably Bristol, England 1790-1820; 'Chicken Cock' Bourbon Whiskey Bottle, cylindrical with pinched sides, H. 18 cm. America 1880-1900; Blown Molded Bar Decanter, canary yellow, polished pontil scar, H. 29 cm. America, possibly Boston and Sandwich Glass Works, 1850-1880; Blown Brandy Decanter with 'Brandy' engraved at the shoulder. H. 23 cm. England or possibly Ireland, 1810-1840; Blown and cut, tall Fancy Decanter, deep plum amethyst with ten cut and polished body panels. Polished pontil scar. H. 28 ½ cm. England or America, 1840-1870.

The original use for decanters was to contain, in a more decorative fashion, wine or other spirits that had been poured from a storage vessel. In some cases, as with the colourless decanters in particular and those intended to serve wine, they also provided a means to ensure that what was being served at the table was indeed free of sediment. Although used in America, many decanters were made in England.

In one of our auctions we had the opportunity to offer a stunning and beautiful collection of more than thirty early decanters, providing collectors with a rare treat to see such a number of them together at one time.

Apart from their great visual appeal, many of these decanters are quite early and encompass great workmanship in their fancy designs and method of construction.

It is easy to see why they are coveted as much today as they were by their original owners.

Above: Three Pattern Molded Decanters, resp. golden apricot amber, emerald green and amethyst. Cylindrical with 16 vertical ribs .H. 29 cm. Polished pontil scars. England, 1850-1880.

Right: Pillar Molded Fancy Bar Decanter, clear apple green, with eight heavy vertical pillar molded ribs, twisting tightly to the right through the neck area. H. 29 cm. England, 1860-1880;

Early Victorian Decanter, bright yellow apple green with 13 flat polished body panels. H. 29 cm. England 1840-1860.

Below: From left to right: Blown and cut decanter, bell form with 13 cut and polished panels, polished pontil scar. England or America 1840-1860; Blown molded ovoid Bar Decanter, 'Current Wine' in Old English style lettering painted on the shoulder. England 1850-1880; Back Bar Bottle, octagonal form, America, Pittsburgh Pennsylvania 1850-1870; Blown decanter, tapered cylinder form. America or England 1840-1860.

Spessart Würzburg & Wertheim

Willem van Traa

In 2011 was de jaarlijkse bijeenkomst van de Deutsche Glastechnische Gesellschaft (DGG) in het voormalige klooster Bronnbach bij Wertheim bij het oude glasgebied van de Spessart, met uitgestrekte bossen voor brandstof en grondstoffen. De Main omstroomt die streek aan drie kanten zodat het glas gemakkelijk kon worden vervoerd naar steden in de directe omgeving als Mainz en Würzburg, naar Zuid-Duitsland en stroomafwaarts over de Rijn naar Keulen en vandaar naar ons land. Een groot deel van onze roemers zal wel afkomstig zijn uit glashutten van Spessart. Van het andere belangrijke productiegebied van Weserbergland kwam glas via de Weser, Bremen en de Zuiderzee naar ons land.

Op weg naar Wertheim volgden wij de Rijn een paar dagen stroomopwaarts en kwamen langs veel klassieke bezienswaardigheden als de Loreley, diverse oude stadjes: Boppard, St. Goar en Bacharach en de talloze burchten hoog tegen de oevers. Het plaatselijk museum van Bingen had vooral aandacht voor de benedictijnse abdis Hildegard van Bingen (1098-1179): mystica, componiste en schrijfster over filosofie, poëzie en plantkunde.

Glas was er ook, uit de eeuwen dat de Romeinse legioenen vanaf Katwijk langs de hele westelijke oever van de Rijn hun Limes bewaakten. Deze linie van versterkingen ter bescherming tegen de Germanen aan de overkant heeft het enkele eeuwen uitgehouden.

Links: Vroeg-Middeleeuwse afbeelding van Hildegard van Bingen. Rechts: Romeinse grafurnen in Museum am Strom, Bingen.

Twee millennia later waren andere Germanen op hun beurt langs de oostelijke oever in de Siegfriedlinie gelegerd om zich tegen de vijand aan de overkant te beschermen. Van beide linies zijn de sporen nog aanwezig. Het drukke gebied van Frankfurt en Mainz lieten we voor een andere keer links liggen, zodat er tijd was voor Aschaffenburg met z'n middeleeuwse Schloss Johannesburg dat later in renaissancestijl herbouwd is. Eens de tweede residentie van de bisschoppen van Mainz, nu een museum (sgvaschaffenburg@bsv.bayern.de) en deels bestuurscentrum. Wat een rijkdom is daar bijeen gebracht! Veel 15^e-17^e eeuwse Vlaamse, Hollandse en

Duitse meesters, porselein en meubels. Zeer curieus is een serie 18^e eeuwse architectuur modellen van oude Romeinse bouwwerken, alles creatief in kurk

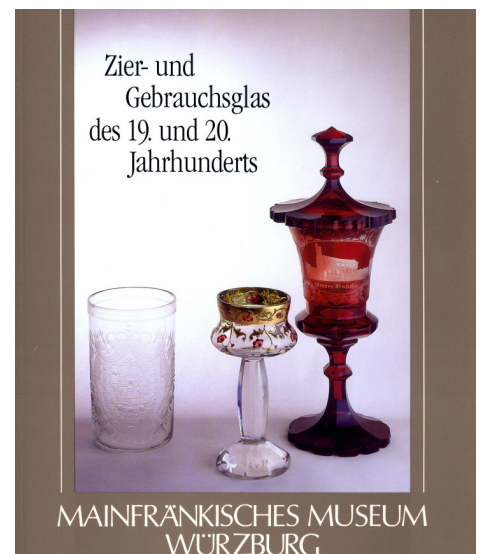
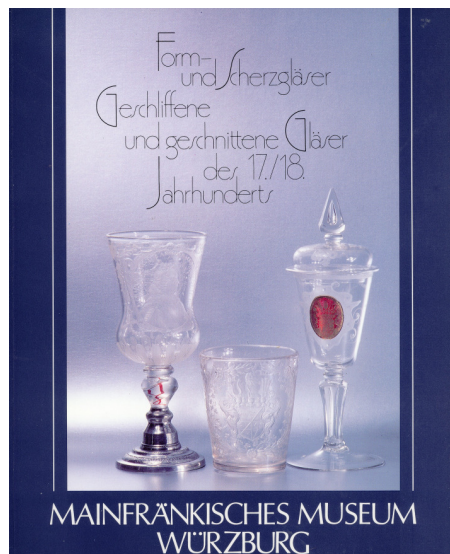
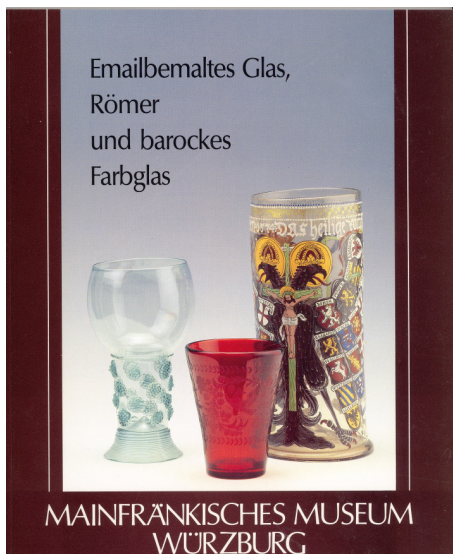

uitgevoerd en 'levensecht' beschilderd. Het glas beperkte zich tot een integraal bewaard interieur van een 18^e/19^e eeuwse apotheek en wat 6^e-7^e eeuwse frankische glazen, die in de omgeving zijn gevonden. Ook het in classicistische stijl gebouwde en met Romeinse kunstwerken ingerichte 'Pompejanum' is zeer de moeite waard.

Verder langs de Main door het Frankenland, bekend om z'n witte wijn in de kenmerkende Bocksbeutel flessen al dan niet met de zegels van het Bürgerspital of het Juliusspital. Beiden werden gesticht voor het verzorgen van armen, behoeftigen en pelgrims, als ziekenhuis én voor langduriger onderdak en verzorging. Het eerste stamt uit 1319, het tweede uit 1576. Hun wijngoederen werden in de loop van de eeuwen geschonken als een bron van inkomsten én voor het eigen gebruik van de bewoners. Die van het Bürgerspital ontvingen in 1589 per dag één Maß wijn (=1,22 l.) wat tegenwoordig tot 0,25 l. is teruggebracht. Het Juliusspital was minder royaal met ½ Maß per dag. In 1726 besloot de Raad over te gaan op de nog steeds gebruikte Bocksbeutels. Beide Spitalen hebben de functie behouden van seniorenvoorziening en ziekenhuis. **Würzburg** is van oorsprong Keltisch, kreeg stadsrechten in 704, werd in 742 bisschopsstad en hoort sinds 1814 bij het koninkrijk, nu Freistaat, Bayern. De binnenstad is op 16 maart 1945 bijna geheel platgelegd, maar is deels in oude

stijl, deels modern herbouwd. Hoog boven de stad ligt aan de Mainoever de vesting Marienberg (Frankisch, 8^e eeuw) met het Mainfränkisches museum (www.mainfraenkisches-museum.de). Dit museum herbergt diverse collecties, waaronder veel gesneden houten beelden van Tilmann Riemenschneider (1460 - Würzburg 1531). De tentoongestelde glascollectie is indrukwekkend: alle mogelijke typen Roemers, emaille-beschilderde bekers (Humpen), glazen en kannen, veel 17^e en 18^e eeuwse gegraveerde glazen, bekers en flakons en 19^e en 20^e eeuws gebruiksglas. Dat er nog veel meer in de depots staat weten we van Elisabeth Trux, die in drie boeken (1992, ISBN 3-932461-08-8; 1993, ISBN 3-932461-10-X en 1994, ISBN 3-932461-11-8) de alle glazen beschreven heeft. Daarbij toont ze ook oude foto's en beschrijvingen van glazen en flessen die in WWII vernietigd en/of verdwenen zijn.

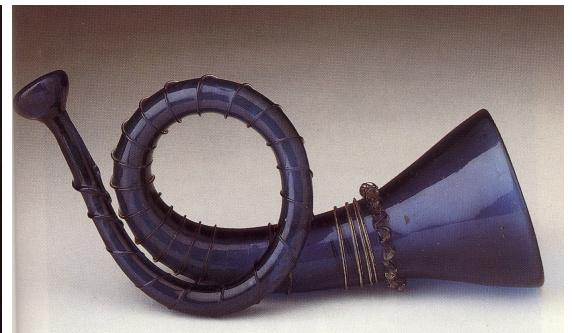
Würzburg en omgeving vragen eigenlijk om een bezoek van een paar dagen. Maar we vertrokken langs de Main naar **Wertheim**, een ommuurd stadje onderaan een berg met een kasteel uit de 12^e/13^e eeuw, deels hotel, deels ruïne. In de nauwe straatjes van de binnenstad veel traditionele vakwerkhuisen en een centraal plein met enkele terrassen. Veel toeristen, want de riviercruises langs Rijn, Main en Donau overnachten hier. Na WWII zijn veel Thüringer glaswerkers uit de Russische zone naar Wertheim gekomen en hebben daar hun werk voortgezet. Zij waren de trekkers van het

Glasmuseum (www.glasmuseum-wertheim.de) in een mooi oud vakwerkhuis, bescheiden van omvang maar met een mooie regionale (Spessart) collectie en een glaswerkplaats, waarvan de producten in de winkel te koop zijn. De catalogus dateert nog van 1991, maar door geldgebrek kan er pas een nieuwe komen als de oude editie is uitverkocht. Dus kocht ik er een handjevol om later weg te geven. Niet toevallig staat er een tentoonstelling van Briefbeschwerders, presse-papiers of paperweights (bestaat er eigenlijk een Nederlandse benaming?) van Peter von Brackel, ook DGG-lid. Die 600 meest bont gekleurde glazen bollen zijn niet helemaal 'mijn ding' maar ik begrijp dat ze zeer gezocht zijn. In een later gesprek herken ik in hem de gedreven verzamelaar, die in ons allen huist. Hij is al wat ouder en zit met de bekende vraag wat er later met z'n collectie moet gaan gebeuren: aan een museum schenken, verkopen of nog anders? En welk museum zou het dan willen hebben en tegen welke prijs?

Bij het begin van het congres in de voormalige refter van de monniken van het klooster Bronnbach treffen we vele oude bekenden aan, waaronder deze keer Willy Vanden Bossche. Zoals gebruikelijk bieden diverse schrijvers, hun boeken aan. Voor mij de 'Glaslexicon' van Thomas Berg, de 2^e tentoonstellingscatalogus van de collectie Schaich 'Glas des Alltags' en enkele verslagen van opgegraven glashutten en catalogi van plaatselijke musea.

Het congres begint met een serie lezingen over opgegraven Egyptisch glas van zo'n 3500 jaar geleden, glas uit het Romeinse rijk, flessen uit de Middeleeuwen, een opgegraven glashut in Lübeck, afbeeldingen van (vogel)lijmstokken op emailbeschilderd glas, die een onvermoede sexuele betekenis blijken te hebben en de overgang in de 18^e/19^e eeuw van in de bossen werkende Duitse glashutten naar een kolengestookte bedrijfsvoering. Daarbij legden veel bedrijven het loodje omdat ze de benodigde investeringen niet konden of wilden opbrengen. Dat zette zich later nog door bij de overgang van handwerk naar een (half)gemechaniseerde productie. Dat enkele grootbedrijven als Rheinische Glashütte in Köln Ehrenfeld of Leerdam er kunstzinnige afdelingen op na hielden, deed aan de algemene schaalvergroting niet af. 's Avonds is er een rondleiding door het klooster, gevolgd door een proeverij van lokale (Franken)wijnen. Zo weten we ook weer waarvoor al die flessen en glazen eigenlijk voor gemaakt zijn. De volgende dag komt in de voordrachten vooral de moderne tijd aan bod. Twee daarvan haal ik er uit, een voordracht over de 'uitvinding' en de productie van een speciaal chemisch-geharde glassoort in de DDR. De spreker Dietrich Mauerhoff was daar als ingenieur zelf direct bij betrokken en is duidelijk zeer trots op deze prestatie. Hij toont een aantal dagelijks gebruikte glazen die al jaren volledig afwasmachine bestendig blijken te zijn. Des te meer teleurstellend voor hem was het om te bemerken dat na de Wende, de éénmaking van Duitsland, het bedrijf bij een West-Duitse overname bewust de nek is omgedraaid: weer een concurrent minder! Het is niet de eerste keer dat ik hoor hoe economische belangen in die tijd bijna de gehele DDR-glasindustrie hebben vernietigd. Daarnaast de voordracht van een politicommissaris over de handel in illegaal opgegraven of gestolen glas-cultuurgood en wat daartegen te doen. Dat blijkt moeilijk te zijn, want alle verzamelaars zullen wel eens een stuk hebben gekocht met onbekende herkomst of 'ergens' opgegraven. Het blijft dus dweilen met de kraan open.

*Uit het Spessart en Wertheim museum. Van links naar rechts: Kuttrolf, 15^e eeuw. Gevonden in Mainz; Reichadlerhumpen, 16^e eeuw; Bandwurmglas, anno 1749; Glastrompet, 17^e – 18^e eeuw.
Onder: Dubbelconische fles, ca. 1500.*

De middag is voor het bezoek aan het Spessartmuseum in Lohr en de voormalige glashut van Einsiedel. Wij maken van het mooie weer gebruik voor een lange wandeling in de bossen. De volgende dag gaan we naar het museum in Lohr, waar vooral de glascollectie zeer de moeite waard is. In elf zalen wordt de glasgeschiedenis in de Spessart getoond, van de Middeleeuwen tot de restanten ervan in het begin van de 20^e eeuw. Van gewone bier en wijnflessen tot zeer mooi gegraveerde dekselbokalen, emailbeschilderde Humpen en bekers. In de 18^e eeuw bloeide de spiegelmanufaktuur, zeer geliefd in de omringende vorstelijke paleizen. Ook de bekende Maggi-flesjes, van zeer kleine tot 'mega-size', zijn destijds hier gemaakt. Voor de werkers en hun families waren de werk en leefomstandigheden minder fraai, zeker toen ze gedegradeerd werden van geschoold vakman tot fabrieksarbeider. Dat vergeten we nog wel eens als we onze glazen en flessen bewonderen. Bij het afscheid vond ik in de museum een aantal glasboeken uit deze streek, van sommige het allerlaatste exemplaar dat ik voor een vriendenprijs mee kon nemen.

Voor belangstellenden zij nog vermeld dat in 2012 de DGG in Frankfort van 28 tot 30 september zal bijeenkomen.

Een vormenjongen aan de kant gezet ? : notities bij een foto uit 1917

Peter Zwaal

Bladerend door een aantal ingebonden jaargangen van het geïllustreerde weekblad *De Prins* stuit ik op een alleraardigste foto, die toont hoe een zojuist geblazen demijohn uit een klapvorm wordt gehaald. Het jaar is 1917 en de foto is gemaakt door de fotograaf van Leer van het Haagsch Illustratie- en Persbureau bij Glasfabriek De Schie. (1). Het fotobijschrift (in hedendaagse spelling) luidt:

De glasindustrie van de N.V. Glasfabriek 'De Schie' te Schiedam

Tengevolge van de verklaring van flessen tot contrabande door de Duitse regering en de daarop volgende verscherpte duikbotenoorlog, ondervindt bovengenoemde fabriek, welke jaarlijks 30 miljoen flessen vervaardigt, waarvan in normale tijd een zeer groot gedeelte voor Engeland bestemd is, veel schade en grote stoornis in haar bedrijf; de flessen worden machinaal en niet-machinaal vervaardigd; volgens de laatstgenoemde methode neemt de aanvanger een hoeveelheid glas aan de blaaspijp uit de ziedende oven, geeft de pijp aan de steller over, die er zoveel aftrekt, dat er juist genoeg voor één fles achterblijft en verdeelt dit glas naar behoefte; dan komt de pijp in handen van de blazer, die er mee naar de oven gaat, om het glas weer vloeibaar te maken en laat daarna het glas in een ijzeren flesvorm (in 2 helften) zakken, blaast vervolgens het glas op, dat nu de vorm van de fles aanneemt; na nog enige bewerkingen is de fles gereed. Men ziet hierboven de demijohns, welke later bemand

Trapvorm voor het maken van demijohns. Ooit in gebruik in de demijohn fabriek te Tiel.

Foto Johan Soetens

worden, juist geblazen uit de vorm komen, welke uit twee helften bestaat; de fles zit nog aan de blaaspijp vast.

De beschrijving van het fabricageproces van een ballonfles is redelijk accuraat. De 'enige bewerkingen' die voor het gemak zijn weggelaten betreffen het overnemen van de geblazen fles met een pontiel, het verwijderen van de blaaspijp door het sprenkelen van water op de flessenhals, het aanbrengen van een slingertje glas (vers uit de oven) aan de flessenhals met behulp van een bindijzer en het opdrijven van de flessenmond met behulp van een speciale tang. (2). Maar wat wil je: een weekblad dat zijn kolommen vult met foto's van actuele gebeurtenissen en het koninklijk huis, klein nieuws en een damesroman in feuilleton (*Ontmaskerd* door Hedwig Courths-Mahler) dient zijn lezers te behoeden voor al te technische uiteenzettingen. (3). Het aangehaalde fotobijschrift voert eigenlijk al te ver. De foto toont duidelijk dat de klapmal handmatig moet worden geopend. Er waren destijds ook vormen die met een pedaal konden worden opengetrapt maar bij glasfabriek De Schie ging het in dit opzicht kennelijk nog ouderwets toe. Het openen van de vorm was doorgaans het werk van een 'vormenjongen' maar die staat op deze foto met zijn handen in de zij werkeloos toe te kijken. Waarschijnlijk heeft iemand hoger uit de pikorde – een steller of aanvanger – de jongen naar

Glasfabriek „De Schie”, Schiedam.

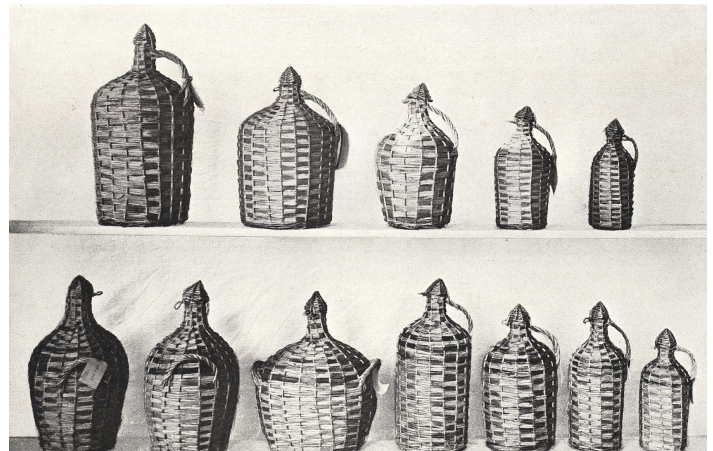
Onze voorraad **FLESSCHEN**, welke uit $\pm$ **500 VERSCHILLENDE SOORTEN** bestaat, biedt nagenoeg **ELKEN VERBRUIKER** de gelegenheid, zich van eventueel benodigde flesschen te voorzien. — Uitsluitend donker glas.

Ook hebben wij nog **DEMYOHNS** in diverse maten voorradig.

Prijzen op aanvraag.

N.V. "DE GLASFABRIEK DE SCHIE" - SCHIEDAM (HOLLAND)			Inhoud (topvol) Contenance (ras de goulot) Cap. (brimfull)	Approx.
Hollandsche Demyohn	Dame Jeanne Hollandaise	Dutch Demyohn (round)	Liter	
do.	do. do.	do.	20	
do.	do. do.	do.	15	
do.	do. do.	do.	8	
do.	do. do.	do.	3½	
do.	do. do.	do.	1½	
			filling point	topvol
Ovale Demyohn	Dame Jeanne ovale	Oval Demyohn	3½ Imp. Gallon	16.80 liters
do.	do.	do.	4 O. W. "	16. — "
do.	do.	do.	3 Imp. "	14.45 "
Ronde do.	do. ronde	Round do.	2 O. W. "	9.00 "
do.	do. "	do.	1½ Imp. "	7.35 "
do.	do. "	do.	1 O. W. "	4.10 "
do.	do. "	do.	½ Imp. "	2.50 "

achtergrond geduwd. Zo vaak kreeg je immers in 1917 de kans niet dat je op de foto werd gezet. Hoe oud zou die jongen zijn, een jaar of dertien, veertien? Als veertienjarige kwam je in aanmerking voor de functie van indrager. Een indrager was belast met het overnemen van de fles van de glasblazer en het indragen van de fles naar de koeloven. Een veertienjarige indrager in de dagploeg bij glasfabriek De Schie verdiende in 1916 zes gulden per week.(4) Een vormenjongen verdiende nog niet de helft van dit bedrag. Elke veertienjarige zal dus wel zo snel mogelijk dat werk hebben ingeruild voor dat van indrager.

Pagina (voor- en achterzijde) uit een catalogus van Glasfabriek 'De Schie' ca. 1920.

Het fotobijschrift suggereert een oorzakelijk verband tussen de door de Duitse regering afgekondigde onbeperkte duikbotenoorlog (1 februari 1917) en de export van Nederlandse flessen naar Groot-Brittannië. Zo'n verband was er natuurlijk niet. Wat wel klopte was dat glasfabriek De Schie een groot deel van haar productie in Engeland afzette en dat de onbeperkte duikbotenoorlog een abrupt einde maakte aan die export. Wegens flessenleveranties aan Groot-Brittannië was glasfabriek De Schie al in augustus 1916 door de Duitse regering op een zwarte lijst geplaatst. Dat hield in dat De Schie geen materialen, grond- en hulpstoffen meer uit Duitsland kon betrekken. Toeleveranciers die De Schie toch van Duitse materialen zouden voorzien konden rekenen op een boycot. Kennelijk beschouwde de Duitse regering glasfabriek De Schie als onbetrouwbaar. Alle andere Nederlandse glasfabrieken mochten namelijk wel materialen uit Duitsland betrekken mits kon worden aangetoond dat deze materialen verwerkt werden in producten die bestemd waren voor afnemers in Nederland en koloniën. (5) Door het wegvallen van de flessenexport naar Groot-Brittannië waren 1917 en 1918 moeilijke jaren voor glasfabriek De Schie. Doordat het bedrijf deel uitmaakte van een kartel kon het niet met flessenprijzen gaan stunten om zo meer binnenlandse afnemers naar zich toe te trekken. En dus werd er steeds meer op voorraad geproduceerd in afwachting van betere tijden. Die betere tijden braken pas aan in de loop van de jaren twintig maar toen was glasfabriek De Schie al opgegaan in de N.V. Vereenigde Glasfabrieken (1 januari 1923). Aan het handbedrijf, oftewel het niet-machinaal blazen van flessen, kwam in 1924 een einde. Alleen demijohns en andere grote flessen werden nadien nog aan de blaaspijp gemaakt. (6) In 1932 maakte de filmer Otto van Neijenhoff een documentaire film in de Schiedamse fabriek waarin het maken van demijohns aan de blaaspijp voor komt. Op de DVD, gevoegd bij Johan Soetens' boek 'Glas op Celluloid' (De Bataafsche Leeuw, 2006) is deze film te zien.

1 *De Prins der Geïllustreerde Bladen* 17 (1917) 14 (7 april) p.159. De foto is – spiegelbeeldig en vroeger gedateerd – ook afgedrukt in: Johan Soetens, *In glas verpakt : European bottles, their history and production* (Amsterdam : De Bataafsche Leeuw, 2001) p.320

2 Johan Soetens, *In glas verpakt*, p.369-371

3 Over het tijdschrift *De Prins der Geïllustreerde Bladen*: Elsbeth Kwant, Marieke van Delft & Reinder Storm, *Het tijdschriftenboek* (Zwolle : Waanders ; Den Haag : Koninklijke Bibliotheek, 2006) p.335

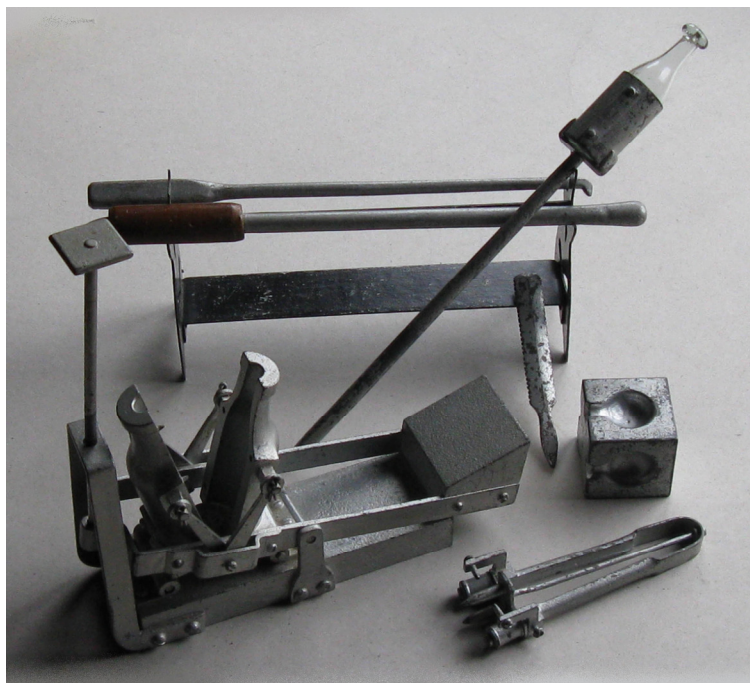
4 *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 9 juni 1916

5 *De Tribune*, 28 augustus 1916; *Algemeen Handelsblad*, 24 november 1916; *Het Centrum*, 20 oktober 1917

6 Joost Dankers & Jos van der Linden, *Samensmeltend glas : honderd jaar N.V. Vereenigde Glasfabrieken 1899-1999* (Amsterdam : Boom, 2001) p.32-41; Johan Soetens, *In glas verpakt*, p.321; *Algemeen Handelsblad*, 17 mei 1923, Johan Soetens, *Glas op Celluloid*, 2006.

EEN BIJZONDERE AANWINST

Johan Soetens

Sinds kort beschikt het Schiedamse Jenevermuseum over een meer dan 110 jaar oude miniatuur van een 'werkstee' zoals die tot ver in de 20^e eeuw in gebruik waren bij N.V. van Deventer's Glasfabrieken Schiedam/Delft. De set bestaat uit een typische Hollandse trapvorm, blaaspijp, pontiel, pleegijzer en mondingstang alsmede een 'klots' en tevens het indraaggereedschap met daarin een speciaal voor dit doel mondgeblazen miniatuurflesje.

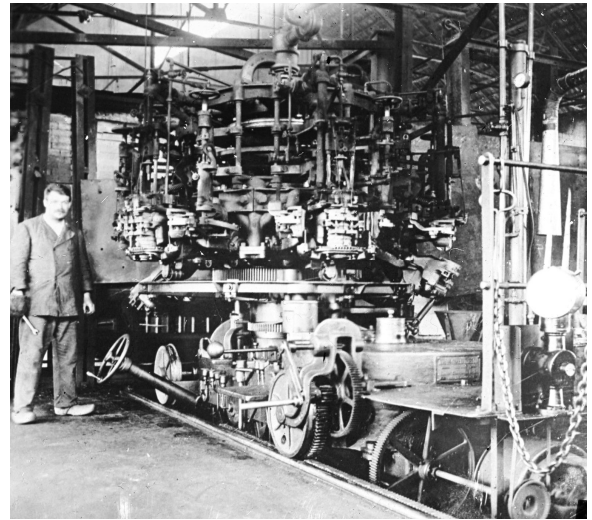
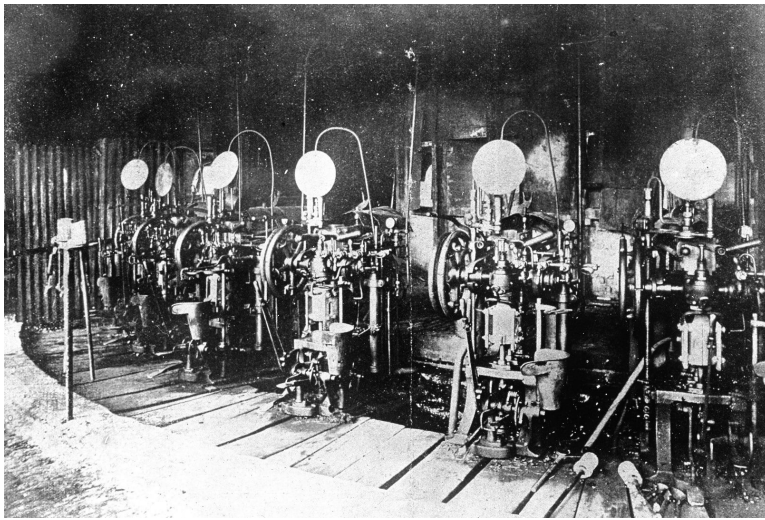
Het is het tweede exemplaar van wat was bedoeld als geschenk bij het 25jarig jubileum (1876-1901) van de toenmalige directeur C.Worp die tegelijkertijd een gedenkboek aangeboden kreeg. Het bedrijf, oorspronkelijk opgericht in 1806, heette toen nog 'Flesschenfabriek Delft v/h Boers & Co.' en zou in 1907 door van Deventer te Schiedam worden overgenomen. Vanaf 1926 behoorde het tot de N.V.Vereenigde Glasfabrieken. In 1963 werd de fabriek gesloten.

De maker van deze miniatuurset was Paulus Gerardus Dortwegt (1883-1955) die tot 1913 als smid in de Delftse glasfabriek werkzaam was en belast met het maken van blaaspijpen en ander gereedschap alsmede vormen. De fabriek was al vroeg begonnen met mechanisatie: de in 1900 gebouwde 'Nieuwe Hut' werd in 1904 uitgerust met acht half-automatische Severinmachines en in 1912 werd

hier de eerste vol-automatische Owensmachine in Nederland geplaatst, in 1917 gevolgd door een tweede. Het Delftse bedrijf was in die jaren de grootste flessenfabriek van het land en de belangrijkste leverancier van jeneverflessen voor de Schiedamse distillateurs.

De Flessenfabriek Delft op een aquarel van J.T.Cramer uit 1901, naar een oorspronkelijke tekening, gesigeneerd 'v.d.Nat' in 'De Wereldkroniek' van 25 juni 1898. De toevoeging 'Opgericht 1713' is historisch onjuist. De aquarel was onderdeel van een 'huldeblijk' aan Prins Hendrik op 1 februari 1904. Coll. Stichting Historische Verzamelingen van het huis Oranje Nassau.

Links; Severinmachines (genoemd naar de Franse uitvinder die overigens geen glasmaker was) zoals deze ooit waren opgesteld in de Delftse glasfabriek. De spiegelvormige aanbousels zijn waarschijnlijk hitteschilden. Bij dit productieproces werd de voorvorm namelijk direct na de 'settle blow' geopend en de parison in de vrije lucht opgeblazen. Dat gaf een goede doorhitting van de glashuid, resulterend in prachtig glanzende flessen. Hoewel de machine in het buitenland met succes werd toegepast kon de Delftse fabriek er toch niet mee overweg. De voorvorm werd met water gekoeld en waarschijnlijk zorgde de plaatselijke waterkwaliteit voor verstoppingen in de kanaaltjes. In 1908 werd daarom weer op handwerk overgegaan. Rechts: De eerste Owensmachine in Nederland werd geplaatst in Delft: 1912.

Veel Duitse glasblazers werkten in Nederland en lieten hun sporen na in familienamen als Kauffelt, Gru(o)ndlach, Pelgrim en Wiegel. Omgekeerd trokken Hollandse glasblazers naar Duitsland als wegens de frequent voorkomende ovenreparaties hier tijdelijk geen werk was. Zo ook het gezin van Paulus Dortwegt. In 1914 was hij echter weer terug, grotendeels omdat zijn tweede dochter, de 10 jaar oude Theodora Gerardina Paulina, doodongelukkig bleek te zijn onder

Boven: Het gezin van Paulus Dortwegt met als derde van rechts Theodora, moeder van ons lid Wim Berg. Rechts: het 'comisch duo' Brouwer-Dortwegt.

de kadaverdiscipline die op de Duitse scholen heerste. Terug in Holland betekende niet automatisch terug in het glas. Vader Dortwegt kreeg een baan als bode bij de Centrale Levensverzekerings Maatschappij. De miniatuur werkstee bewaarde hij echter zuinig: het stond op een ereplaats in de huiskamer. In zijn vrije uren, vooral in de weekeinden, trad hij als vrouw verkleed op als lid van het duo Brouwer-Dortwegt. Dat luisterde bruiloften en partijen op en de twee probeerden daarnaast wat bij te verdienen als straatzangers. Dat soort duo's waren populair. Ook de bekende figuur van 'mijnheer Hulstkamp' was gebaseerd op een lid van zo'n duo: het duo Paulus. (Zie De Oude Flesch 122). We hebben het over een tijd waarin radio of gramfoon geen gemeengoed waren en de liedjes, doorgaans van het type 'smartlap', slechts te horen waren in cafés of

veaudeville theaters. Wat moeder en dochters samen zongen tijdens de afwas hadden ze vaak van straatzangers geleerd. Uit mijn eigen jeugd kan ik me de stille zondagmiddagen herinneren waarin door de verregende straat lopende straatzangers met hun pet de dubbeltjes probeerden op te vangen die ze vanuit 2 en 3 hoog kregen toegeworpen.

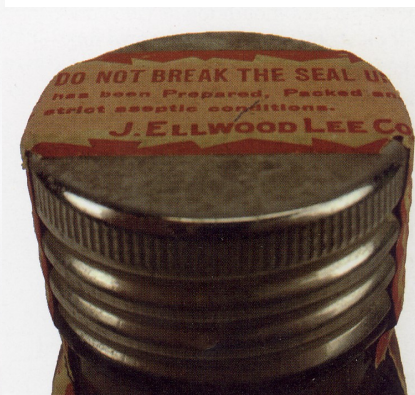
Daarmee is het glasverhaal echter niet afgelopen. Theodora Dortwegt (1904) trouwde met Teunis Jacobus Berg (1902), van beroep huisschilder die in de werkeloze wintermaanden de kost verdiende als kolensjouwer op de glasfabriek. Het was voor hun zoon Wim (1925) een natuurlijke gang om op zijn beurt in 1953 zijn entree bij de Delftse glasfabriek te maken als 'Machine Meister' (bedrijfsleider machines).

Opa Dortwegt, toch nog altijd glasman van binnen, vermaakte zijn werkstee aan zijn kleinzoon die het binnen de glasfabriek langer uithield dan zijn vader en grootvader tesamen. Na het sluiten van de Delftse fabriek in 1963 zette hij zijn werk voort in Schiedamse glasfabriek om na zijn penionering in 1990 vervolgens met een vijftal oud-collega's te bouwen en te werken aan de inrichting van het bezoekerscentrum aldaar. Het feit dat hij tot in detail vertrouwd was met de werking van historische glasmachines maakte zijn werk onvervangbaar. Het bezoekerscentrum werd in juni 1996 feestelijk geopend en in de volgende 16 jaar was Wim Berg daar, samen met een aantal oud-collega's iedere woensdag aanwezig voor onderhoud en archiefwerk.

BOOMING BUSINESS

Dank zij een overeenkomst met onze Amerikaanse en Engelse verzamelvrienden is een uitwisseling van artikelen tot stand gekomen. Bij de leden overzee heerst een benijdenswaardig enthousiasme om te rapporteren over hun specifieke verzamelgebieden. Het verhaal van één van hen willen we U niet onthouden. Deze verzamelaar van wat we 'wijdmonds glas' noemen ontsnapte als het ware aan de dood.

Een verhaal van Steve Ketcham, USA, vertaald en naverteld door Johan Soetens.

Een paar weken eerder had ik het bijna honderd jaar oude potje al zien staan op een veiling en daarna zag ik het voor een tweede keer in de plaatselijke antiekwinkel. Ik kocht het uiteindelijk toch maar, samen met nog drie andere en nadat ze netjes waren ingepakt, zette ik ze op de achterbank en reed naar huis. Mijn plan was ze te verkopen op e-Bay dus nam ik foto's van mijn nieuwe aanschaf. Eén daarvan was dit vierkant bruin glazen potje met etiket en metalen schroefsluiting waarover een banderolle met de tekst 'Verbreek niet dit zegel'.

Het is maar goed dat ik dat advies heb opgevolgd.

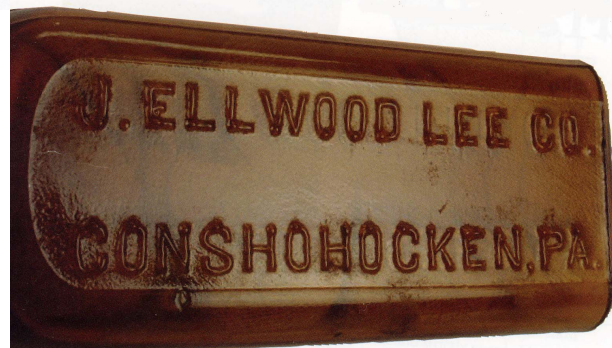
Ik had de tekst op het etiket aangezien voor 'Boric Acid', deels misleid door de datum of misschien de verkoopprijs die iemand ooit met een pen op het etiket geschreven had maar bij nader inzien bleek dat 'Picric Acid' te zijn. Alvorens dat eventueel per post te moeten verzenden ging ik even Googlen om te kijken wat voor spul dat zou kunnen zijn.

Nooit van gehoord? Wel, van nu af aan bent U gewaarschuwd. De officiële naam bleek te zijn Tri Nitro Phenol en bij ieder die in de na-oorlogse jaren zijn militaire training gehad heeft gaat bij die eerste twee lettergrepen een bel rinkelen. Tri Nitro Trotoel oftewel TNT is een gevaarlijke springstof maar een onschuldig broertje vergeleken bij Tri Nitro Phenol. Dat werd o.a. in 1894 door de Russen gebruikt in artillerie granaten maar ook in de vroeg 20^e eeuw in apotheken aangewend als middel tegen brandwonden (o.a. de slachtoffers van de 'Hindenburg ramp' in 1937 zijn er mee behandeld). Het

blijft rustig als het onder water wordt bewaard maar is uiterst explosief in droge, en zeker in gekristalliseerde toestand. Hoe droog en gekristalliseerd zou dat spul inmidderls zijn in een potje dat duidelijk in het primitief-machinale tijdperk was gefabriceerd? De website van de University of Texas waarschuwde dat een enkele droge korrel, gevangen tussen deksel en schroefdraad door een geringe frictie tot een explosie kon leiden, genoeg om de ongelukkige eigenaar samen met een deel van zijn verzameling naar de sterren te blazen. De hemel zij dank voor die banderolle over dat deksel.

Op dit punt aangeland besloot ik mijn nieuwe aanschaf

voorzichtig in een boodschappentas te doen, aan de straatkant te zetten en de plaatselijke brandweer te bellen. Die bedankten beleefd voor de eer, waarna ik de afvaldienst voor chemische producten belde om te ontdekken dat ook die noch met picric acid, noch met TNT ook maar iets van doen wilden hebben. Gelukkig kreeg ik van de plaatselijke politie het nummer van de explosieven opruimingsdienst. Die bezwoeren mij het spul niet aan te raken, te vervoeren, te schudden, of anderszins en vertelden me dat ze al onderweg waren. Ik bood de heren een rondgang aan langs mijn collectie potten om ze een idee te geven hoe een onschuldig burger in het bezit kon komen van een in glas verpakte bom maar ze waren niet echt geïnteresseerd. Waarschijnlijk dwaalden hun gedachten af naar dat ene potje aan de straatkant. Hun laatste woorden waren 'Dat potje zie je nooit meer terug'. Ik vond dat buitengewoon geruststellend.

BOEKBESPREKING

Willem van Traa

Thomas Berg

Glaslexikon

Ein Wörter- und Handbuch

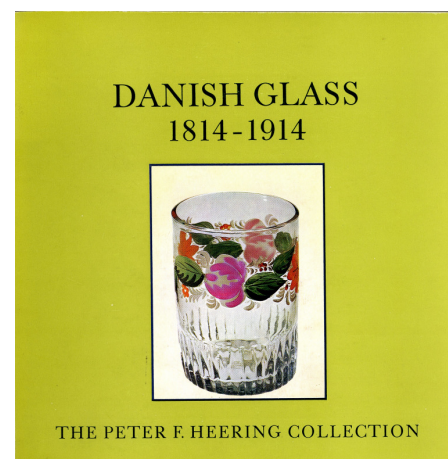
kolme k - Verlag

September 2011 kocht ik Thomas Berg's **'Glaslexikon, ein Wörter- und Handbuch zur Kunst, Geschichte und Technik des Glases'** (ISBN 978-3939386-37-7) te bestellen bij de uitgever van Der Glasfreund (kontakt@kolme-k-verlag.de) voor € 38. Berg is niet over één nacht ijs gegaan en heeft over een aantal jaren uitgebreid onderzoek gedaan in musea en bibliotheken. Het resultaat mag er dan ook zijn: 250 pagina's met foto's en bibliografie in korte lemma's 'alles' over glas: geschiedenis, typebenamingen, productiemethoden, productie plaatsen, handelsplaatsen, glasblazers, graveurs, ontwerpers met naam en toenaam en hun werkplaatsen, glashutten en ateliers, manufacturen en fabrieken met hun eigenaars, etc. Niet alleen bedoeld voor de professionals, maar vooral voor de geïnteresseerde verzamelaar, die meer wil begrijpen het hoe, waar en wanneer van het glas in haar/zijn collectie. Ik gebruik het inmiddels samen met onze Flessenloods, die net wat meer over flessen te bieden heeft. Het biedt me een goede steun in de rug bij het soms overweldigende aanbod op het internet, bij veilingen, beurzen en antiquairs. Lezen is weten wanneer te bieden, te kopen of er vooral af te blijven!

Glas under tre sekel
Allan Nilsson

Bij het laatste Glassammlertreffen in Hessisch Oldendorf kocht ik van DOF lid Olaf Koch een Zweeds glasboek. Dat ik geen Zweeds spreek of lees is moeilijk, maar de onderschriften bij de ruim 200 mooie kleurenfoto's van glazen, flessen en ander gebruiksglas zijn nog te doen en ik begrijp dat de titel **'Glas under tre sekel'** staat voor **Glas in drie eeuwen**. (2007, ISBN 978-91-977226-0-5). Wat typen, vormgeving en gravering betreft blijkt de glasproductie in Noord-Europa door de eeuwen heen sterk vervlochten te zijn geweest. Niet verbazingwekkend want Noorwegen en Denemarken waren van 1380 tot 1814 één koninkrijk. En Noorwegen hoorde van 1814 tot 1905 bij Zweden, dat lange tijd Finland omvatte en delen van Noord-Duitsland.

Wat Denemarken betreft spreekt **'Danish Glass 1814-1914'** voor zich. Deze catalogus uit 1974 van het Londense V&A museum toont de Peteter Heering collectie, een bekende naam in de wereld van het gedestilleerd, met zeer vergelijkbaar glaswerk als in Zweden. Het zou interessant zijn te onderzoeken of dit ook opgaat voor de glasproductie in Polen, de Baltische landen of Tsaristisch Rusland. Afgaande op de foto's zou dat voor Rusland goed kunnen zijn, maar ik kan het cyrillische schrift van mijn enige Russische glasboek niet lezen, laat staan dat ik begrijp wat er staat. Maar voor de volledigheid zijn hier de voorplaat en een paar foto's.

Onlangs verscheen het nieuwste boek van DOF-lid Degenhard May, waarvan we een stuk al in nr 129 in vertaling hebben gepubliceerd. **'Flacon, Carafon, Bouteille zur Geschichte der Weinflasche in Frankreich'** (ISSN 0302-0927) in de reeks 'Schriften zur Weingeschichte' behandelt de verschillende ontwikkelingsstadia van Franse Flessen in de 17^e, 18^e en 19^e eeuw, diverse gezegelde flessen en de loden ijkbandjes die de consumenten destijds waar voor hun geld moesten verzekeren. Vooral dat laatste sprak me aan omdat ik ooit een kattekop op de kop (sic) wist te tikken voorzien van een 18^e eeuwse ijkband met een Rotterdams wapen en een stempel van de ijkmeester. Degenhard onderbouwt zijn verhaal door te dateren schilderijen en prenten. Daarnaast heeft hij veel archiefonderzoek gedaan in voorheen Vlaamse en sinds Lodewijk XIV Franse streken en steden van Noord-Frankrijk. Ik heb een aantal exemplaren meegenomen om voor hem aan geïnteresseerden in ons land te verkopen.

ALGEMENE LEDENVERGADERING TE SCHIEDAM

Handwerkstee in het Bezoekerscentrum Schiedam

Op vrijdag 30 maart vond de jaarlijkse ALV plaats in het bezoekerscentrum van de Schiedamse Glasfabriek. Voor een aantal leden, tevens oud medewerkers van de glasfabriek die soms in geen jaren meer een voet op het terrein van de fabriek hadden gezet, was het een onverwacht weerzien. Aangezien de fabriekspoorten op zaterdag- en zondagen gesloten blijven en de eerste vier dagen van de week in het gebouw vergaderingen plaats vinden, was de bijeenkomst op vrijdag gepland. Indien de afwijking van de traditionele zondag als vergaderdag al op bezwaren van enkelen mocht stuiten was dat niet te merken aan het aantal deelnemers. Met 45 aanwezige leden, aangevuld met een aantal belangstellenden, (o.a. vanuit het museum te Overschie) was dit een van de drukst bezochte ALV's. Joke, onze onvermoeibare secretaris, kon tot aller verheugenis direct twee nieuwe leden noteren.

Nadat de binnenkomenenden zich de welkomskoffie/thee en taart goed hadden laten smaken gaf penningmeester en vice-voorzitter Klaas Prins een presentatie, maar niet nadat eerst een brief met een hartelijke groet aan onze voorzitter Harry Wagter ter ondertekening de ronde ging doen.

In zijn inleiding memoreerde Klaas Prins eerst het overlijden van lid Albert de Rijk van 'De Zes Vaatjes' in Utrecht en het overlijden van Emmy Lange, echtgenote van ons vroegere bestuurslid Guus Lange.

Er was geen bestuurswisseling aan de orde omdat er volgens het rooster niemand van het bestuur aftredend was.

Wel werd een dringende oproep gedaan om versterking van het bestuur, ook gezien het overlijden van Jan Ledegang en de ziekte van Harry Wagter alsmede het overlijden van Cees Marttin. Deze laatste trad op als tentoonstellingscommissaris. Wie van de leden wil zich vanuit het bestuur bezighouden met het organiseren van evenementen?

Tevens werd vermeld dat de bibliotheek van de vereniging nu is ondergebracht bij het Jenevermuseum te Schiedam en aldaar beheerd wordt door ons lid Henk Hettinga.

Notulen van de ledenvergadering over 2010 van 27 maart 2011 alsmede het jaarverslag over 2011 van de secretaris werden onder dank vastgesteld.

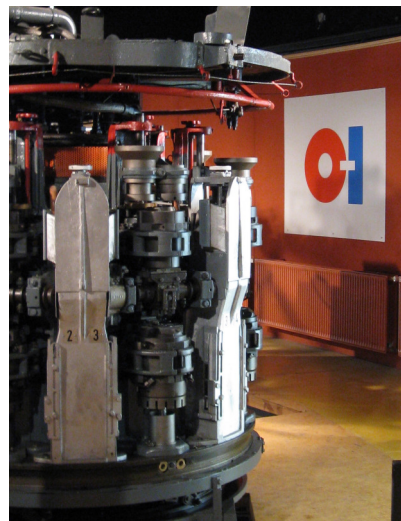
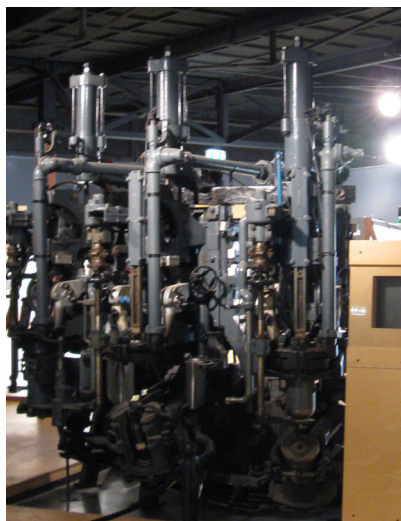
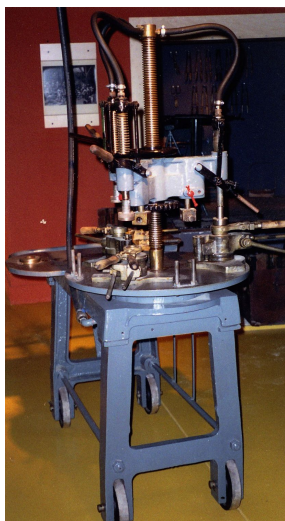
Het jaarverslag werd door Klaas toegelicht: het jaar 2011 werd afgesloten met een klein verlies van 273 euro, voornamelijk als gevolg van hogere kosten van excursies en van kosten tentoonstelling. De laatste overschrijding had te maken met de investering in nieuwe vitrines en verlichting voor onze stand op de Verzamelaarsjaarbeurs in Utrecht. Des te beter dat we deze dag gratis te gast waren bij de glasfabriek, waar men ook voor gratis koffie en thee gezorgd had. Alle andere dranken en versnaperingen waren door leden van De Oude Flesch aangevoerd.

De kosten van ons prachtige verenigingsblad, dat in 2011 vier keer uitkwam, bleven keurig binnen het budget.

De jaarstukken 2011 zijn gecontroleerd door de kascommissie (Henk Pluim en Reinier Scheeres) en accoord bevonden.

Voor 2012 is er geen contributieverhoging voorzien en wordt er wederom een positief resultaat verwacht van 605 euro.

De kascommissie voor 2012 bestaat uit Reinier Scheeres en J. (Coos) van Deursen.

Van links naar rechts: Half-automaat, 1890; Fragment roterende Owensmachine, 1917; Machine Roirant R7, 1951; sectie IS machine, 1924.

Na de pauze was het woord aan Johan Soetens die eerst kort schetste hoe, vanaf eind 1800, de behoefte aan kapitaal als een rode draad door de geschiedenis van de glasindustrie loopt. Dat voerde in 1899 tot het samenvoegen van een aantal kleine flessenblazerijen in de Vereenigde Glasfabrieken, de overname van de Schiedamse fabrieken in 1923, de instroom van Duits kapitaal daarna en van Frans kapitaal in de jaren 1960. In de jaren '90 werden de fabrieken (sinds 1966 in meerderheid eigendom van het Franse bedrijf Danone) via een Venture Capital onderneming op de markt gebracht en in 2000 overgenomen door Owens Illinois uit de VS. (O-I).

In 1993 rees de vraag wat te doen met enkele in onbruik geraakte gebouwen: de vroegere garage met daaraan gekoppeld de timmermanswerkplaats.

Zullen we de zoveelste parkeerplaats aanleggen of heeft iemand een idee? De toenmalige algemeen directeur, van Bussel, keek altijd met enige afgunst naar de ontvangstruimte van buurman de Kuiper en vroeg Johan Soetens om een voorstel. Die wilde allang een plaats creëren waar de ontwikkeling van productie en vormgeving van glasverpakking te zien zou zijn en waar je ook bezoekers zou kunnen ontvangen. Hier en daar in Frankrijk en Amerika wist hij nog oude flessenmachines te staan die dank zij vergeetachtigheid of nonchalance aan de schroothandel waren ontsnapt.

Naar een oorspronkelijk ontwerp van hoofd public relation (en ons lid) Cees Schillemans ging Fröger Communications, ook verantwoordelijk voor het Heineken bezoekerscentrum in Amsterdam, aan de gang maar dat alles zou geen zin hebben gehad zonder medewerking van mensen die met kennis van zaken bereid zouden zijn de restauratie en inrichting van het gebouw en de restauratie van de machines voor hun rekening te nemen. In drie jaar tijd wist een ploeg van zes gepensioneerden, onder aanvoering van ons lid Wim Berg, oud 'Machine Meister' van de glasfabriek in Delft, vaak werkend onder barre omstandigheden, de verwaarloosde gebouwen te veranderen in een ruimte die zijn weerga niet kent binnen de glasindustrie.

Van links naar rechts: Een oud flessenmachientje in de regen op het station van Amiens (Fr.); Hangend in de takels in Schiedam; Na de geslaagde restauratie tracteerde de secretaresse op taart.

Tegelijkertijd werden oude machines ontroest, waar nodig met zelfgemaakte onderdelen aangevuld en weer lopend gemaakt. Spectaculair was de verwerving van enkele segmenten van een der laatst overgebleven originele Owensmachines. Het geheel van de 80 ton wegende installatie uit Amerika zou te zwaar geweest zijn voor de vloer in Schiedam. De ontbrekende onderdelen werden door Wim Berg handmatig bijgemaakt waardoor de opstelling in Schiedam waarschijnlijk de enige is die het pionierswerk van Michael Owens tastbaar en zichtbaar maakt. Sinds de feestelijke opening van het bezoekerscentrum door burgemeester Reinier Scheeres in 1996, zijn een aantal werkers van het eerste uur ons ontvallen. Anderen zijn echter toegetreden en al 16 jaar lang zorgt deze groep van gepassioneerde pensionado's wekelijks voor reparatie en onderhoud van de historische machines, een mededeling die met applaus ontvangen werd. Ook nu waren een aantal van hen deze dag al vroeg aanwezig om de zaal in te richten en machine demonstraties te verzorgen. Johan Soetens gaf verder een overzicht van de ontwikkeling in de techniek van het flessenmaken. Na 2000 jaar zandkerntechniek en aansluitend 2000 jaar werken met de blaaspijp deden eind 18^e eeuw de eerste halfautomaten hun intrede en vanaf begin 20^e eeuw volautomatische machines. Daarmee werd niet alleen kinderarbeid en het gezwoeg aan de blaaspijp uitgebannen maar werd de fles tevens een betrouwbaar verpakkingsmiddel: uniform van model en inhoud en (vooral) van sluiting. Zodoende kon op haar beurt de afvullende industrie serieus aan mechanisatie beginnen. We zullen zijn betoog hier niet herhalen omdat de informatie voor belangstellenden gemakkelijk te vinden is in zijn boeken.

Verzamelaarsjaarbeurs april 2012

Willem van Traa

Aan het weer kan het niet gelegen hebben -binnen was het beter dan buiten- maar de beurs in Utrecht viel me deze keer tegen: minder mensen en ook het aanbod hield niet echt over. Nu is de voorjaarseditie meestal minder dan die in het najaar, er is dus nog hoop voor de volgende keer. De stand van de Oude Flesch werd druk bezocht door leden en geïnteresseerden, niet in de laatste plaats door de mooie inrichting van Henk Pluim en John Poot. Er zijn nieuwe vitrines aangeschaft met nieuwe verlichting en John Poot heeft gezorgd voor fraaie platen op standaards.

Het heeft het bestuur even moeite gekost hier een weg in te vinden nadat Cees Marttin ons was ontvallen, maar het gaat nu de goede kant op. De foto toont hen tussen hun collectiestukken met op de achtergrond een uitvergroting op

posterformaat van de voorplaat van een recent nummer van ons blad. Leuk idee van John! Daarnaast brachten Joke Andringa en Jean Jetzer hun glazen en flessen aan de man. Met bewondering zie ik Jean er altijd in slagen vooral vrouwelijke klandizie te krijgen! Ook probeerden ze de vele belangstellenden voor onze kraam te bewegen lid te worden van onze vereniging door informatie te geven en daarbij folders en aanmeldingsformulieren uit te reiken.

En dat het leven niet alleen flessen en glas is laten Kiek en Hein de Jong zien met hun stand met, vooral engelse, tegels. "Maar we hebben ook flessen" werd me ter geruststelling verzekerd.

Tentoonstellingen in het Museum voor Vlakglas-en-emaillekunst

Ravenstein

1 april 2012 tot 26 augustus Glasexpositie van Tineke van Montfoort.

*Links: Tineke van Montfoort: Leda en de Zwaan.
Rechts De Geluksvogel.*

2 sept 2012 tot 31 dec Jubileumexpositie Master-Glas

1 april tot 7 okt emailles gemaakt met open vlam van Jan de Valk, Adriaan vd Berk etc

1 okt tot 18 nov emailles van Elisabeth Turrel

14 okt tot mrt 2013 emailles van Marie-Helen Ameli

Süddeutscher Glassammlertag 2012 Schmidfelden

Willem van Traa

Vorig jaar is in Altomünster bij München de try-out geweest van wat de komende jaren tot een vaste traditie moet uitgroeien, een verzamelaarsbeurs voor glazen, flessen en ander gebruiksglas in Zuid-Duitsland. Het Glassammlertreffen in Hessisch Oldendorf in februari en in Plön in juni, mede georganiseerd door DOF-leden, kent iedereen wel uit ons blad. Velen zijn er ook zelf geweest. Dit jaar organiseren Christoph Pusch en DOF-lid Dieter Schaich op het weekend van **13 en 14 oktober 2012 in Schmidfelden** in de Allgäu zo'n nieuwe beurs. Die datum is slim gekozen, omdat op 13 oktober een glasveiling plaatsvindt van het bekende veilinghuis Fischer in Heilbronn, waar velen uit glasminnend Europa hun kans afwachten om een goede slag te slaan www.auctions-fischer.de. De organisatoren hebben een aantrekkelijk programma samengesteld om beide dagen goed door te brengen: bezoek aan een flessenfabriek, aan de voormalige glashut en aan het dorp Schmidfelden, een gezamenlijke maaltijd voor verkopers, koper en bezoekers, de beurs zelf en een bezoek aan een ander glasmuseum in de buurt. En daarbij is de omgeving bijzonder geschikt voor bos/heuvel/berg-wandelingen. Voor onderdak raden zij Hofgut Kürnach aan www.hofgut-kuernach.de met een speciale prijs voor verblijf&ontbijt van € 39,60 pp. voor een tweepersoonskamer en een eenpersoonskamer voor € 51,60. Maar laten we realistisch zijn, vanuit Nederland is het echt een heel eind rijden: Heilbronn ligt op 555 km en naar Schmidfelden komt er 240 km bij. Een

bezoek aan deze nieuwe beurs zal dus meer dan een weekeinde nemen. Vanzelfsprekend willen beide organisatoren weten op hoeveel mensen ze zouden kunnen rekenen. Graag dus een mail naar: cristoph.pusl@t-online.de of schaich@mnet-mail.de. Zij zullen dan nadere informatie doormailen.

Tentoonstellingen in het Jenevermuseum Schiedam

In het vorig nummer werd het aangekondigd maar bij het uitkomen van dit blad is het al weer afgelopen: de kortst lopende tentoonstelling ooit: **TURKISH TREAT, Turkse drank en drinkgewoontes**, geheel samengesteld uit bruiklenen vanuit de Turkse gemeenschap in Schiedam. Deze werd in recordtijd opgebouwd door de museumstaf, met gebruikmaking van dezelfde kasten die dienst gedaan hebben tijdens de tentoonstelling 'Oost West – Hollands Best' maar die met verf, verlichting en decoratie prachtig en onherkenbaar in Turkse sfeer gebracht waren. In het tijdens de opening stampvolle proeflokaal werden de gasten onthaald op originele Turkse muziek door een trio en vloeide de raki en de Schiedamse jenever broederlijk naast elkaar in de glazen. Sinds het aantreden van de nieuwe directeur heerst er een geweldige 'Schwung' in het Jenevermuseum, want in juli is het al weer tijd voor de volgende happening.

Juli – augustus 'ALS MUREN KONDEN PRATEN': tentoonstelling over de historie van het museum pand.

September – januari 2013 'TERSLUIKS' een reizende tentoonstelling over illegaal stoken en jenever/dranksmokkel, i.s.m. Nationaal Jenevermuseum Hasselt, Belasting en Douane Museum Antwerpen, Likeur en Frisdrankmuseum Hilvarenbeek en het Elstmuseum in Beek

Mutaties van het 2^e kwartaal 2012:

Nieuwe leden:

Mevrouw H.J. Ruitenbeek, Ericalaan 197, 2555 LK Den Haag. Tel.nr. 070-3685811

De heer A. Toen, Schiekade 630, 3032 AK Rotterdam. Tel.nr. 010-4676723

Nieuwe Bedrijfsleden:

Dhr. M.E. Affatato, Roche-Mere Wine Selections, 980 Chemin de Peuy, 33240 Saint Andre de Cubzac, Frankrijk. Tel.nr. 01133 5-57-64-57-83

Nieuwe en gewijzigde e-mailadressen:

Michael Affatato: michael@rochemerewine.com

Henny Koolschijn: h.c.koolschijn@ziggo.nl

Ria Ruitenbeek: dt.steenis@hetnet.com

Torsten Werhand: Torsten.Werhand@alice.de

Herman Prins: herman.prins @caiway

Opgezegd: Hennie Loer uit Zwolle (lid nr. 271)

Om te noteren:

Zondag 7 oktober: Jaarlijkse veiling

24 en 25 november: Verzamelaarsbeurs in Utrecht

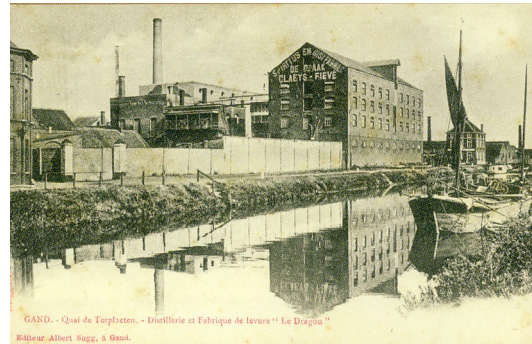
Zondag 6 januari 2013 : Nieuwjaarsbijeenkomst

Nationaal Jenevermuseum Hasselt: tentoonstelling 3 JUNI TOT 4 NOVEMBER 2012:

'ALCOHOL IN DE 19^e EEUW' Biotechniek in volle evolutie

Tijdens de 19de eeuw begint men de fysiologie en de biochemie van de kiemende graankorrel te begrijpen. Dat, samen met het groter en zelfstandig worden van de mouterijen, leidt tot een nieuwe mouttechnologie. Meer en meer brouwers en stokers kopen nu hun mout aan in plaats van het zelf te produceren. Zij stellen hoge eisen aan dat aangekochte mout, waardoor het belang van de moutanalyse ook toeneemt.

In dezelfde periode kent de Belgische jeneverproductie ongekennde hoogten. De stokers nemen actief deel aan de eerste industriële revolutie. Vrij vroeg introduceren ze stoomgeneratoren, stoommachines en de stookkolom van Cellier-Blumenthal, die het distilleren niet alleen continu maar ook energiezuinig maakt. Nieuwe, goedkopere grondstoffen zoals suikerbieten, suikerbietmelasse en aardappelen doen hun intrede. Stokers gaan te rade bij eminente wetenschappers als Dubrunfaut en Pasteur en tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw ontstaan de gist- en spiritusfabrieken die op grootschalige wijze,

meestal uit suikerbietmelasse, goedkope, neutrale alcohol produceren. Ondertussen kent de industriële alcohol of spiritus ook vele andere toepassingen, niet gericht op consumptie: verwarming, verlichting, motoraandrijving, geneeskundig gebruik, ...

Na een bezoek aan deze tentoonstelling hebben luchtgist, het Weense gistprocédé, de buskruitproef, de Hollandse proef, de chauffe-vin, de vochtweger, de horizontale stookkolom en de alcoholmetergeen geheimen meer voor elke jeneverliefhebber. Professor Eric Van Schoonenberghe, erevoorzitter van het Nationaal Jenevermuseum en auteur van het naslagwerk over Belgische jenever, *Jenever in de Lage Landen*, verrichtte uitgebreid onderzoek naar de wetenschappelijke ontwikkelingen in de biochemie en de stook- en brouwtechnologie van de 19de en de vroege 20ste eeuw.

De resultaten van zijn onderzoek werden verwerkt in deze tentoonstelling met bijhorende publicatie, uitgegeven door uitgeverij Snoeck.

Links boven: Stokerij Gistfabriek De Draak in Gent, 1923.

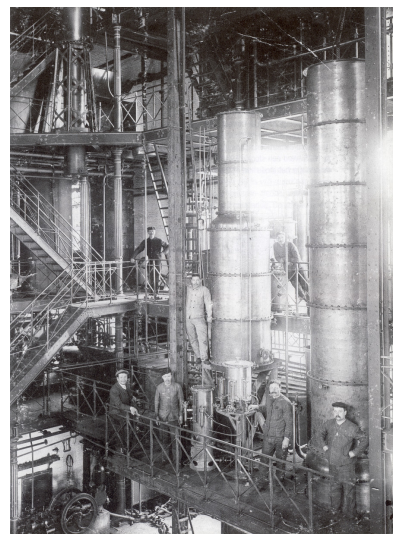
Daaronder: Stokerij Louis Meeus in Wynegem, 1909.

De uitvinding van de stookkolom Prof. Eric van Schooneberghe

Eeuwenlang werd voor de bereiding van alcohol een alambiek gebruikt.

Om geconcentreerde alcohol te verkrijgen diende men echter meermaals te distilleren. Dat discontinu proces nam veel tijd in beslag, vroeg veel mankracht en kostte heel wat brandstof en koelwater. Bovendien had het distillaat, zeker dat van een vergist graanbeslag meestal een brandsmaak. Een grote energie- en tijdsbesparing werd gerealiseerd door de invoering van de *cuve de vitesse*, een uitvinding van de gebroeders Argand in 1780. Zij lieten de dampen uit de alambiek eerst stromen door een spiraalvormige slang, gedompeld in een vat nog te distilleren wijn, en pas dan door de koelton. De alcohol dampen werden in de *cuve de vitesse* gecondenseerd, waarbij de wijn werd opgewarmd. Deze uitvinding vond vrij vlug ingang in de vooruitstrevende graanstokerijen, waar de *cuve de vitesse* werd voorzien van een roersysteem om het neerslaan van bloem- en kafdeeltjes te voorkomen. De grootste verbetering kwam er met de invoering van de continu werkende stookkolom. Met één enkele

distillatie verkreeg men een alcoholgraad die men met een alambiek slechts na verscheidene distillaties kon bereiken.

De uitvinding van de stookkolom wordt aan de Fransman Cellier-Blumenthal toegeschreven. Cellier was begaan met de productie van bietsuiker. De uitkristallisatie ervan gebeurde in alcohol, die hierbij werd bevuild. Door het gebruik van een stookkolom kon hij op een snelle en energiezuinige wijze de alcohol zuiveren. Cellier patenteerde zijn uitvinding in 1813. Ten onrechte beschuldigd van plagiaat en moe door de vele betwistingen voor de rechtbank, week Cellier in 1823 uit naar België, waar hij zich te Koekelberg vestigde. Hier werkte hij o.m. samen met de Brusselse constructeur Dubois, met wie hij de stookkolom aanpaste aan het distilleren van dikke graanbeslagen. In 1825 werd een stookkolom geplaatst in de stokerij Claes te Lembeek, toen de grootste stokerij van de Nederlanden. Op het einde van 1826 werd een stookkolom geplaatst in de stokerij Doorns te Lessen en in 1829 in de suikerfabriek-stokerij Van Volssem te Halle. De stookkolom van Cellier werd ook in Noord-Frankrijk een succes en was er beken onder de naam *la colonne belge*.

In 1885 bezat de stokerij Meeus in Wynegem 11 van deze stookkolommen. Foto en tekst Prof. Van Schooneberghe overgenomen uit de uitgave: De Stokerij Meeus, 2011

Die Ausstellung "Bocksbeutel - typisch fränkisch?" in Kooperation mit dem Knauf-Museum, Iphofen ist vom 31.03. bis 30.09.2012 im Fichtelgebirgsmuseum in Wunsiedel zu sehen.

Het is niet bepaald naast de deur, want Wunsiedel ligt ten oosten van Bayreuth, vlak tegen de Tsjechische grens, maar toch het vermelden waard: ons lid Karl Schneider, auteur van 'BOCKSBEUTEL, Platt-, Feld- und Pilgerflaschen' heeft 250 flessen uit zijn collectie van 3000 exemplaren beschikbaar gesteld voor een tentoonstelling in het museum aldaar. Wij laten hieronder de tekst volgen van de begeleidende museumfolder.

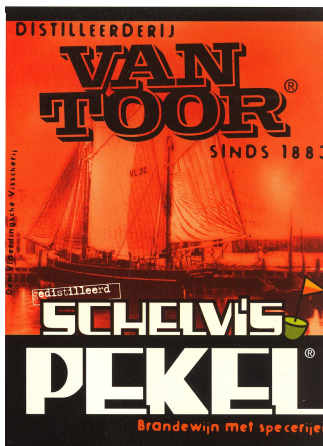
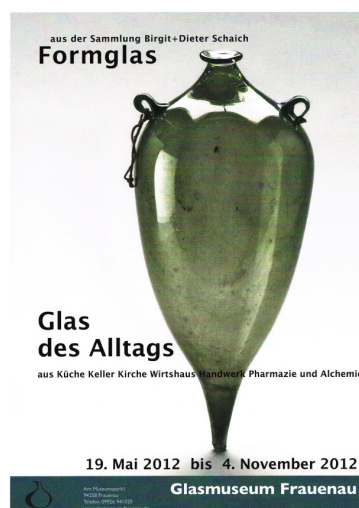
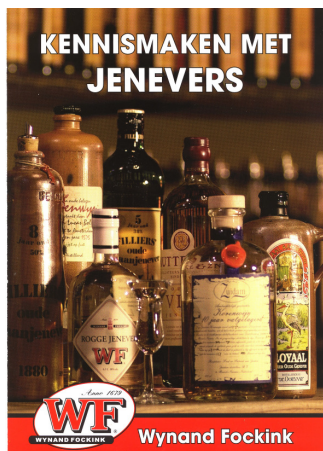
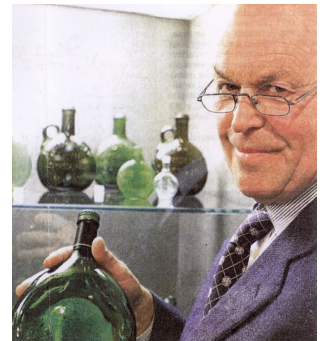
Was wäre Franken ohne Bocksbeutel- fränkischen Weine ohne die flachgedruckte Kugelflasche. Dabei wissen nur die wenigsten, dass sich der Bocksbeutel aus der Urform aller Flaschen entwickelt hat. Bereits seit der Antike brauchte man Aufbewahrungsgefäße in denen man kleinere Mengen Wasser und Wein transportieren konnte. So entstand die Flasche, Ihrer Verwendung nach als Feld-, Jagd-, Pilger- oder Reiseflasche bezeichnet.

Die ältesten bekannten Gefäße für kleine Mengen an Flüssigkeiten basieren auf der Grundform einer Kugel, die an den Seiten platt gedrückt wurde. Es gab sie bereits vor 3000 Jahren aus Ton und Leder. Später kamen an Materialien Metall, Holz und Glas hinzu. Sie konnten einen kurzen oder langen Hals besitzen und hatten zumeist keinen Standboden. Deswegen wurden Sie vielfach auch mit Ösen und Henkeln versehen, um Sie an Karren oder Kutschen befestigen zu können, oder einfach

nur um die Schulter hängen zu können.

Dass der Bocksbeutel als Weinbehälter in Franken erfunden wurde ist jedoch leider so nicht richtig. Bereits vor der erstmaligen Erwähnung der Abfüllung von Wein aus dem Würzburger Burspital in Bocksbeutelflaschen im Jahre 1726 finden sich um 1600 bereits Flaschen dieser Art in Frankreich, den Niederlanden und England. Zweifelsohne entwickelte sich jedoch der Bocksbeutel zum Synonym für Fränkische Weinkultur. Er gilt weltweit als Symbol für fränkische Individualität und auch Qualität des Inhaltes.

In der Ausstellung gelingt es anhand der Sammlung von Karl Schneider einen exzellenten Einblick zu geben in die Geschichte und Entwicklung von der Pilgerflasche hin zum Bocksbeutel und das mit Objekten aus allen Zeiten und aller Welt. Der Schwerpunkt der Präsentation liegt jedoch auf der Geschichte des fränkischen Bocksbeutels und ist ein Muss für alle Freunde eines edlen Tropfens!

We pack the world

www.dijkstra.net

Address: Pascallaan 9, 8218 NJ Lelystad • P.O. Box: 2151, 8203 AD Lelystad, The Netherlands
 Telephone number: (+31) (0) 320 - 266 181 • Fax: (+31) (0) 320 - 257 140 • E-mail: glas-sluitingen@dijkstra.net

CATALONIE GLAS VERPAKKINGEN

FLESSEN - POTTEN - SLUITINGEN - (+ TEFLON INLAGEN)

GLAS IS MILIEUVRIENDELIJK

Streekstraat 48

5041 DN Tilburg

Telefoon 013 - 425440

Telefax 013 - 354082

OLD SCHIEDAM

ORIGINAL SINGLE
MALT GENEVER

JENEVER
MUSEUM

NATIONAAL
GLASMUSEUM &
DE GLASBLAZERIJ

WWW.NATIONAALGLASMUSEUM.NL

AMSTERDAM
REPUBLIC
SPIRITS

AMSTERDAMREPUBLIC.COM

Shake, Serve & Excel

Let the premium range liqueurs of De Kuyper work for you! Take Sour Grapefruit, our latest taste sensation within our range. Sour Grapefruit is as close to 'the real thing' as you can get! It creates a tantalizingly sweet and sour base for your best cocktails or adds a fruity note to your mixes. Shake, Serve & Excel with the global number 1 liqueur brand!

www.dekuyper.com De Kuyper Works!

HET VERHAAL VAN PASSIE EN VUUR

Oude kranten. Hout. Kolen. Daarmee begint het verhaal van de stoker en zijn vuur. Eerst smeert hij de naden van de ketel dicht met graanbeslag. Dan gaat de viam onder. Behoedzaam laat hij de kolen gloeien. Op zoek naar de volmaakte temperatuur. Het vuur brandt. Niet alleen onder de ketel, ook in het hart van de stoker. Dat proef je terug in de zachte zuivere graanjenever die zich Ketel 1 mag noemen.

KETEL1. EEN VERHAAL APART

Geniet, maar drink met mate

Mannûh, kopûh!

hartevelt
Prima
JONGE Jenever

LEIDEN - HOLLAND
1734

Mannen onder elkaar. hartevelt

www.mannenonderelkaar.nl

Geniet, maar drink met mate.

Pure bekoring

Geniet, maar drink met mate.